LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
UGDYMO MOKSLŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Ingrida Šuminaitė

PEDAGOGŲ PATIRTYS, UGDANT VAIKŲ, TURINČIŲ VIDUTINĮ INTELEKTO SUTRIKIMĄ, SOCIALINIUS ĮGŪDŽIUS

Magistro darbas
(specialioji pedagogika)

Vadovas:
doc. dr. Stasė Ustilaitė

Vilnius, 2017

TURINYS

ĮVADAS 3

1. VAIKŲ, TURINČIŲ VIDUTINĮ INTELEKTO SUTRIKIMĄ PSICHOSOCIALINĖ RAIDA 6

2. VAIKŲ TURINČIŲ, VIDUTINĮ INTELEKTO SUTRIKIMĄ SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMO SVARBA 11

2.1 Socialinių įgūdžių samprata, struktūra ir klasifikacija 11

2.2 Vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymas 18

3. PEDAGOGŲ VAIDMUO UGDANT, VAIKŲ, TURINČIŲ VIDUTINĮ INTELEKTO SUTRIKIMĄ SOCIALINIUS ĮGŪDŽIUS 23

4. SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMO PROGRAMŲ LIETUVOJE ANALIZĖ 27

5. TYRIMO METODOLOGIJA 37

6. PEDAGOGŲ PATIRTYS, UGDANT VAIKUS, VIDUTINĮ INTELEKTO SUTRIKIMĄ – TYRIMO REZULTATAI IR ANALIZĖ 42

6.1 Mokytojų išskiriami svarbiausi socialiniai įgūdžiai ugdant vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą. 42

6.2 Mokytojų nurodomos efektyviausios priemonės ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialinius įgūdžius 51

6.3 Sunkumai su kuriais susiduria mokytojai ugdydami vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinius įgūdžius 56

IŠVADOS 60

REKOMENDACIJOS 62

LITERATŪRA 63

SANTRAUKA 71

SUMMARY 73

PRIEDAI 75

ĮVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Mūsų dienomis didelis dėmesys skiriamas asmenų, turinčių įvairių negalių socialinei integracijai ir mokinių (tarp jų ir turinčių, vidutinių intelekto sutrikimų) įtraukiajam ugdymui. Vaikų ir suaugusių asmenų ugdymo ir integracijos tendencijos kinta teigiama linkę, tačiau sėkmingai socialiniam prisitaikymui visuomenėje būtinų socialinių įgūdžių ugdymui skiriama nepakankamai dėmesio, o tai komplikuoja asmenų turinčių specialiųjų poreikių socializaciją (Jurevičienė, 2012). Sėkmingą asmens socializaciją, gebėjimą efektyviau veikti socialinėje erdvėje užtikrina asmens turimi socialiniai įgūdžiai (Gedvilienė, Baužienė, 2008), kurie priklauso nuo situacijos ypatumų, paties individo poreikių ir aplinkos lūkesčių (Jurevičienė, Ruškus, Kaffemanienė, 2011). Moksliniai tyrimai, akcentuoja, jog vaiko socialinių įgūdžių raida priklauso nuo socialinės aplinkos, šeimos (Jurevičienė, 2012; Vaičekauskaitė, 2007), ugdymo institucijos (Samašonok, Gudonis, 2007), turimų vertybių sistemos, moralinės kultūros ir etiketo (Vaicekauskienė, 2010a), bet ir nuo ugdytojų gebėjimų (Raudeliūnaitė, 2007). Socialinių įgūdžių ugdymas, jų turėjimas įgalina individus aktyviam socialiniam dalyvavimui įvairiose situacijose, t. y. gebėjimui efektyviai bendrauti, sutarti su kitais, susidraugauti ir palaikyti tinkamus santykius, tenkinti savo poreikius (mokytis, užduoti klausimus, prašyti pagalbos, apsaugoti save ir pan.; Baker, Myles, 2003).

Žinoma, kad vaikai, turintys intelekto sutrikimų daug sunkiau prisitaiko prie aplinkos nei jų bendraamžiai, jiems iškyla sunkumų analizuojant, palyginant, apibendrinant, pritaikant įgytas žinias praktikoje, tinkamai reaguojant neįprastose situacijose (Galkienė, 2005). Susilpnėję socialiniai įgūdžiai – vienas ryškiausių vidutinio intelekto sutrikimų požymių (Galkienė, 2005; Katz ir kt., 2008; Maulik ir kt., 2010), todėl labai svarbu ugdyti šių vaikų socialinius įgūdžius, kurie padeda inicijuoti sąveiką, komunikuoti, reaguoti į kito elgseną (Matson ir kt. 2006), nes neišugdyti socialiniai įgūdžiai apsunkina asmens integraciją į visuomenę, mažina jo galimybes dalyvauti ir daryti įtaką visuomeniniam gyvenimui (Burke, Woszidlo, Sergan, 2012). Moksliniai tyrimai rodo, jog socialinių įgūdžių ugdymas pagerina gebėjimus efektyviai bendrauti, susirasti draugų, palaikyti su jais santykius (Šniras, Malinauskas, 2006; Jurevičienė, 2012). Socialiniai įgūdžiai padeda pasitikėti savimi, spręsti problemas, iškylančius konfliktus (Kaffemanienė, Čegytė, 2006), pažymima, jog jie yra geros žmogaus savijautos pagrindas (Burke, Woszidlo, Sergan, 2012).

Moksliniai tyrimai rodo, jog vaikai, turintys intelekto sutrikimų, dėl mąstymo galimybių ribotumo tampa lengvu taikiniu piktnaudžiautojams. Jie naudojasi asmenimis, turinčiais intelekto sutrikimų, nes žino, kad šiems vaikams sunku suformuluoti loginę mintį, perteikti savo jausmus, emocijas ar priimti sprendimą, kad reikia kažkam pasipasakoti apie patiriamą seksualinį

išnaudojimą (Skarbek, Hahn, Parrish, 2009). Neretai šie asmenys pasirenkami aukomis dėl to, kad visuomenė jų nelaiko patikimais, dažnai jais netikima, kai jie teigia esą seksualiai išnaudojami (Gore, Janssen, 2007). Be to, asmenys, turintys intelekto sutrikimą, nepažįstamą žmogų gali vertinti kaip patikimą ir brangų draugą, todėl tiesiog gali nesuprasti, kad jais nori pasinaudoti ar nuskriausti (Ballan, 2001). Vidutinį intelekto sutrikimą turintys asmenys stokoja savitvarkos įgūdžių. Dažniausiai šie asmenys visą gyvenimą yra priklausomi nuo kitų žmonių, jie nuolat jaučia aplinkinių globą ir kontrolę, todėl jie nesugeba išsiugdyti savarankiškumo. Be to, jiems labai sunku susirasti draugų ar išlaikyti draugiškus santykius (Radzevičienė, 2003). Didelis noras susidraugauti ir turėti draugų šiuos asmenis gali pastūmėti tapti piktnaudžiautojų aukomis, nes jie trokšta bendravimo ir gali lengvai būti įkalbami ir nuskriausti piktnaudžiautojų (Nareadi, 2013). Pažymima, jog Lietuvoje net penktadalis vaikų, turinčių intelekto sutrikimų yra patyrę seksualinį išnaudojimą (Kilinkevičienė, Viltrakytė, 2012). Šis reiškinys siejamas su vaikų, turinčių intelekto sutrikimų menkais socialiniais įgūdžiais, žema savigarba ir negebėjimu įžvelgti ar suprasti prievartos (Martinello, 2015; Kandratavičienė, 2015). Autoriai (Hayashi ir kt., 2011; Povilaitienė, Radzevičienė, 2013; Martinello, 2015) teigia, jog mokiniai, turintys intelekto sutrikimą, dėl socialinių įgūdžių stokos yra pernelyg patiklūs, prieraišūs, emocionalūs tarpasmeniniuose santykiuose. Tačiau įrodyta, jog ugdant mokinių, turinčių intelekto sutrikimų socialinius įgūdžius, jie supranta ugdymo turinį ir efektyviai jį prisiminė santykiais (Hayashi ir kt. 2011). Todėl įmanoma tobulinti gebėjimą komunikuoti, sėkmingiau prisitaikyti socialinėje aplinkoje (Jurevičienė, Ruškus, Kaffemanienė, 2011).

Apibendrinusi kitų mokslininkų atliktų tyrimų rezultatus, Jurevičienė (2012) pabrėžia, kad nagrinėjant vaikų, turinčių intelekto sutrikimus socialinius įgūdžius, pažymimi jų negebėjimai, socialinių įgūdžių stoka ir neigiamos pasekmės. Kaffemanienė, Jurevičienė (2012) atliko tyrimą, kuriuo siekė empiriškai argumentuoti stiprybių perspektyva besiremiančio socialinių įgūdžių ugdymo galimybes. Pagrindinė stiprybių perspektyvos prielaida ta, kad žmonės turi daugybę stiprybių – gabumų, gebėjimų, savybių, kurie apibūdina asmenį bei jo socialinio funkcionavimo kokybę (Saleebey, 2008); o svarbiausia stiprybė – gebėjimas augti ir keistis (Early, GlenMaye, 2000). Atlikusios tyrimą mokslininkės įrodė, kad tyrime dalyvavusi vidutinį intelekto sutrikimą turinti mokinė beveik visose socialinių įgūdžių srityse turi stiprybių, o ne vien tik negebėjimų.

Pradinio ir pagrindinio ugdymo programoje (2008) pabrėžiama, jog svarbu, kad būtų ugdomi kiekvieno specialiųjų poreikių mokinio judėjimo, kalbos ir komunikavimo, socialiniai, funkciniai ir pažintiniai gebėjimai. Ugdant specialiųjų mokinių (tarp jų ir mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą) socialinius gebėjimus siekiama plėtoti mokinių sąveikos su kitais, bendradarbiavimo, savikontrolės gebėjimus. Mokytojams rekomenduojama ugdant mokinius, kartu ugdyti ir jų socialinius gebėjimus, asmenines kompetencijas – atsparumą nesėkmėms ir

konfliktams, mokėjimą įveikti stresą, ieškoti paramos ir ją priimti. Pradinio ir pagrindinio ugdymo programa (2008) tampa nemenku iššūkių pedagogams ugdantiems vaikus, turinčius intelekto sutrikimų. Programoje pabrėžiama, jog ugdymo turinį būtina pritaikyti, tačiau metodikų kaip ugdyti šių mokinių socialinius įgūdžius nėra.

Todėl kyla klausimai: Kaip pedagogai pritaiko ugdymo turinį ugdydami vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą? Kokiomis ugdymo formomis geriausiai lavinami socialiniai įgūdžiai? Su kokiais sunkumai pedagogai susiduria?

Todėl atsižvelgiant į temos aktualumą formuojama **problema** – kaip ugdyti vaikų, turinčių intelekto sutrikimų, socialinius įgūdžius?

Tyrimo objektas – pedagogų patirtys, ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius.

Tyrimo tikslas – ištirti vaikų, turinčių vidutinių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymo realijas.

Uždaviniai:

1. Atskleisti mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą ypatumus, jų socialinių įgūdžių ugdymo sampratą remiantis mokslinių šaltinių teorinės analizės duomenimis.
2. Išsiaiškinti mokytojų nuomonę, kokie socialiniai įgūdžiai yra svarbiausi ugdant vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą.
3. Nustatyti, kokios mokytojo nuomone priemonės yra efektyviausios ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius.
4. Atskleisti su kokiais sunkumais susiduria mokytojai ugdydami vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinius įgūdžius.

1. VAIKŲ TURINČIŲ VIDUTINĮ INTELEKTO SUTRIKIMĄ PSICHOSOCIALINĖ RAIDA

Intelektas (lot. intellectus – prasmė) – tai pažintiniai žmogaus sugebėjimai, kritiškas jų vertinimas, protas, sugebėjimas pritaikyti turimas žinias sprendžiant kilusias užduotis, prisitaikyti naujoje situacijoje ir tinkamai elgtis. Intelektas susideda iš dviejų dalių: erudicijos – turimo žinių kiekio ir sugebėjimo jomis naudotis. Intelektas labai priklauso nuo visos žmogaus psichinės veiklos: sąmonės, mąstymo, suvokimo, atminties, dėmesio, valios, emocijų (Lapkauskienė, 2004).

L. Salvador-Carulla ir kt. (2011) nurodo, kad intelekto terminas apima kognityvines funkcijas, adaptyvų elgesį ir mokymąsi, kuris atitinka tam tikrą asmens amžių ir kasdienio gyvenimo, susijusio su tam tikra kultūra, reikalavimus. Visuotinai priimta, kad intelektas yra vertinamas standartizuotais intelekto testais. Juos galima pildyti skalėmis, vertinančiomis socialinę adaptaciją esamoje aplinkoje. Iš šių testų gauti duomenys parodo apytikslį intelekto sutrikimo laipsnį. Intelekto sutrikimą būtų galima apibūdinti kaip protinių sugebėjimų nukrypimą nuo normos, sukeliantį elgesio, emocijų bei socialinio prisitaikymo sutrikimų. Šiai sutrikimų grupei priskiriamas protinis atsilikimas, intelekto regresija, ir kiti intelekto sutrikimai. (Bagdonas, 1995).

P. K. Maulik ir kt. (2010) intelekto sutrikimą apibūdina kaip nepilno psichinio išsivystymo būklę. Autorių nuomone, tai yra dažniausiai pasitaikantis vystymosi sutrikimas, kuriam būdingi raidos laikotarpiu įvykę pažeidimai, kurie daro įtaką trims asmens gyvenimo aspektams:

a) visapusei intelektinei raidai, t. y. pažintiniams, kalbiniams, motoriniams, socialiniams gebėjimams;

b) asmens galimybėms prisitaikyti prie kasdienio gyvenimo reikalavimų;

c) asmens, turinčio intelekto sutrikimą, šeimai ir bendruomenei.

L. Salvador-Carulla ir kt. (2011, p. 177), nurodo problemines sritis, būdingas asmenims turintiems intelekto sutrikimų:

1. *Žymūs pagrindinių pažintinių funkcijų pažeidimai*. Sunkumai nustatant priežastinius ryšius, sunkumai suvokiant žodinę informaciją, įsimeninat ir prisimeninant informaciją. Nustatant šiuos pažeidimus, turi būti atsižvelgta į tai, ar individo sugebėjimai atitinka tam amžiaus tarpsniui įprastas raidos ypatybes, kultūrinės bei aplinkos keliamus reikalavimus.
2. *Sunkumai įvairiose mokymosi srityse kaip pažintinių gebėjimų pažeidimų pasekmė.* Sunkumai pasireiškia naujų žinių įgyjame, praktinėje, akademinėje ir kitoje veikloje. Asmenims turintiems intelekto sutrikimų, sunku išlaikyti dėmesį, motyvaciją mokantis.
3. *Sunkumai adaptyvaus elgesio srityje*, t.y. adaptavimosi prie įvairios aplinkos ir šių asmenų bendraamžiams, bendruomenei ir kultūrai keliamų reikalavimų įgyvendinimo. Adaptyvus elgesys apima, mąstymo, praktinius ir socialinius gebėjimus.

4. *Sunkumai tarpasmeniniuose santykiuose*, taip pat savireguliacijos elgesio, emocijų, motyvacijos problemos.
5. *Intelekto vystymosi sutrikimas yra visą gyvenimą trunkanti būsena.*

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos apraše (2011) rašoma, kad intelekto sutrikimas pasireiškia pažintinės veiklos, kalbinių, motorinių gebėjimų pažeidimais ir adaptyvaus elgesio sutrikimų. Kitas sutrikimo ypatumas – adaptyvaus elgesio sutrikimas bent keliose iš išvardintų sričių: komunikacijos, savitvarkos, buities, socialinių, sveikatos ir saugumo įgūdžių, laisvalaikio leidimo, savireguliacijos ir veiklos organizacijos, akademinių žinių taikymo kasdieniame gyvenime. Išvardinti požymiai būdingi mokiniams, turintiems vidutinį intelekto sutrikimą, kurio esminis ypatumas yra intelekto koeficiento intervalas 35–49. Intelekto sutrikimo priežasčių ir formų yra ištiesi labai daug, visoms joms būdinga kognityvinių procesų bei socialinės adaptacijos nepilnavertiškumas. Vieni akivaizdžiausių proto negalės bruožų – tai sulėtėjusi (arba sutrikusi) raida bei sumažėjęs mokslumas (Patel ir kt., 2014). Paprastai ankstyvieji intelekto sutrikimų požymiai pasireiškia vėluojančiu psichomotoriniu vystymusi. Tačiau ne visiems vaikams būdingi tik šie požymiai, nes kiekvieno vaiko (taip pat turinčio intelekto sutrikimų) raida yra individuali (Radzevičienė, 2003). Kognityvinių procesų ir psichosocialinės raidos nepilnavertiškumas glaudžiai susiję. Psichosocialinė raida – tai asmenybės struktūros, adaptacijos galimybių, tarpasmeninių santykių, socialinių bei savitvarkos įgūdžių kaita individo socializacijos procese. Psichosocialinė raida suprantama kaip asmenybės psichinių savybių bei socialinių įgūdžių vienovės raida, kuri, vaikui augant, diferencijuojasi į socialinę, psichinę, elgesio bei emocinę raidos sferas (Radzevičienė, 2003). Vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą patiriami sunkumai pasireiškia: elgesio ir emocinėje, psichinėje, socialinėje ir intelektinėje raidos sferose (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. **Vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, patiriami sunkumai.**

Raidos sferos	**Patiriami sunkumai**
Psichinė, elgesio ir emocinė	Išsaukiantis elgesys; verbalinė, fizinė agresija; emocinės kančios; žema savivertė; impulsyvumas; permainingos emocijos; save žalojantis elgesys; jausmų nediferencijuotumas; savireguliacijos stoka (Katz ir kt., 2008; Maulik ir kt., 2010; Patel ir kt., 2014); vaikų uždarumas ir nepasitikėjimas

	savimi ir kitais žmonėmis, nedrausmingumas (Silevičienė, 2008); gretutinės psichikos problemos (depresija, nerimas, saviagresija) (Maulik ir kt., 2010).
Socialinė	Susilpnėję socialiniai įgūdžiai (Galkienė, 2005; Katz ir kt., 2008; Maulik ir kt., 2010); susilpnėjęs socialinis funkcionavimas (Patel, Greydamus, 2014); nepakankamas bendravimo poreikių išsivystymas; negebėjimas gauti ir apdoroti informacijos pokalbio metu; negėbejimas perpasakoti to, kas jiems buvo sakoms ar pasakojama; suteikiama informacija yra sunkiai suprantama (Garšvienė, 1996; Kaffemanienė, Burneckienė, 2001; Ivoškuvienė ir kt. 2003); gebėjimų pradėti pokalbius ir juose dalyvauti stoka (Vaicekauskienė, 2006); tarpasmeniniai sunkumai kuriant ir palaikant draugystę, bendraujant su kitais žmonėmis (Kavale ir kt. 2004).
Intelektinė	Sumažėjęs gebėjimas mokytis ir išmokti (Peterson, 1998); sudėtinga pritaikyti išmoktas taisykles (Galkienė, 2005); suvokti ir apdoroti sudėtingą, naują informaciją; išmokti naujų įgūdžių (Patel, Greydamus, 2014); sunkumai ugdantis elementarius rašymo gebėjimus, pvz., rašymo mokymosi strategijų stoka (Pennington, 2016).

Pagrindinis sutrikusio intelekto požymis – nepakankami abstraktaus mąstymo gebėjimai, kurie apsunkina daugelio gebėjimų ir nuostatų formavimąsi. Šios grupės vaikų apibūdinimą sunkina tai, kad tokia diagnozė dažniausiai reiškia sutrikimų kompleksą, o tą kompleksą sudarančių sutrikimų deriniai gali būti labai skirtingi ir lemti labai įvairias elgesio, emocijų, kognityvinių procesų apraiškas (Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymu ir labai žymų intelekto

sutrikimą, ugdymui). Kiekvieno vaiko asmeninės savybės labai skirtingos, todėl būtina pabrėžti, jog atskiriems asmenims turintiems vidutinių intelekto sutrikimų visos šios savybės gali būti nebūdingos.

Radzevičienė (2003) teigia, jog psichosocialinė raida pilnavertė tik tuo atveju, jei individo fizinė ir kognityvinė raida yra palanki. Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, psichosocialinė raida dažnai yra sutrikusi ne tik dėl individualių raidos ypatumų, bet ir dėl ilgai vyravusio klinikinio požiūrio į šių vaikų ugdymą. Paprastai vaikų turinčių intelekto sutrikimų elgesio modeliai apibūdinami įvairiais negebėjimais. Tuo tarpu autoriai Katz ir Lazcano (2008) pažymi, jog vaikai, turintys vidutinių intelekto sutrikimų geba kalbėti, užmegzti kontaktą, bendrauti su kitais asmenims, dalyvauti nesudėtingoje socialinėje veikoje ir šie gebėjimai rodo jų tam tikrą socialinį brandumą. Jurevičienės ir Kaffemanienės (2009a), pedagogų, ugdančių 13-17 m. vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą apklausos duomenys atskleidė, jog nors dauguma šių mokinių patiria bendravimo bei orientacijos sudėtingose socialinės sąveikos situacijos problemų, vis dėlto jiems būdingi ne tik tipiniai negebėjimai, bet ir tam tikri *gebėjimai: bendravimas neverbalinėmis priemonėmis, emocinio kontakto poreikis, elementaraus lygio savęs pažinimo, savikontrolės ir socialinės situacijos atpažinimo gebėjimai*. Autoriai (Katz ir kt, 2008) pažymi, jog dalis vaikų išmoksta pagrindinių įgūdžių, reikalingų rašyti, skaityti ir skaičiuoti, sunku išmokti aukštesnę nei 2 klasės programą. Pasak mokslininkų, akademines žinios turi būti ugdomos pagal asmenų gebėjimus ir galias. Mokslininkai (Katz ir kt., 2008) nurodo, jog asmenys, turintys vidutinį intelekto sutrikimą išmokę ir intensyviai prižiūrimi gali atlikti nesudėtingus praktinius darbus ir dirbti, tačiau turi būti garantuojama kvalifikuota priežiūra. Mokslininkai (Patel ir kt. 2014) pažymi, jog žmonėms turintiems intelekto sutrikimų reikalinga pagalba ir priežiūra (mokykloje, darbe, namuose) atsižvelgiant į jų intelekto sutrikimo lygį. Asmenims su vidutiniu intelekto sutrikimu reikalinga nuosekli, nuolatinė ir struktūruota pagalba, dėl jų patiriamų sunkumų gyvenime.

Žinios, gebėjimams ir įgūdžiams susiformuoti turi reikšmės prigimtinis žmogaus intelektinis potencialas (Welsh, Park, Widaman ir kt., 2001). Asmeniui neturinčiam tam tikrų intelektinių galių ar esant tam tikrų psichinių funkcijų neišlavėjimui sudėtingiau mokytis kalbėti, skaityti ar skaičiuoti, t. y., išsiugdyti bendruosius (intelektinius) ir specialiuosius gebėjimus, nuo kurių priklauso atitinkamos veiklos srities įgūdžiai. Kita vertus, intelektinės galios nėra vienintelė svarbi ugdymosi prielaida; svarbu ir asmens socioedukacinės aplinkos ypatumai, paties asmens ugdymosi motyvacija, patirtis ir kt. (Jurevičienė, 2012). Autoriai (Kaffamanienė ir kt.2006; Katz ir kt., 2008; Jurevičienė ir kt, 2012) pažymi, jog vaikų turinčių intelekto sutrikimų ugdymo programos turi būti didžiąja dalimi orientuotos į savarankiškumo ir gyvenimo įgūdžių ugdymą. Programos turi apimti tas sritis, kurios reikalingos siekiant iš dalies ar visiškai savarankiškai

gyventi. Šių autorių nuomone svarbiausi yra socialiniai įgūdžiai, kurie padėtų valdyti situacijas, juose sąveikauti ir dalyvauti.

Apibendrinant šį poskyrį galima teigti, jog negalima visų charakteristikų priskirti visiems mokiniams turintiems vidutinį intelekto sutrikimą vienodai. Išskirtini keletas pagrindinių mokinių turinčių intelekto sutrikimų bruožų. Pirma, intelekto sutrikimas yra visą gyvenimą trunkanti būklė. Antra, mokiniai turintys šį sutrikimą patiria sunkumų pažintinės veiklos, kalbinių, motorinių gebėjimų pažeidimais ir adaptyvaus elgesio sutrikimu. Adaptyvaus elgesio sutrikimas pasireiškia keliose srityse: komunikacijos, savitvarkos, buities, socialinių, sveikatos ir saugumo įgūdžių. Trečia, šiems mokiniams kyla sunkumų išmokstant akademinių žinių, taip pat taikant jas kasdienėje veikloje. Ketvirta, pažymima, jog intelektinės galios nėra vienintelė svarbi ugdymosi prielaida, taip pat labai svarbi asmens motyvacija, turinys ir patirtis. Penkta, nors šie mokiniai patiria sunkumų, tačiau tyrimai rodo, jog jie geba bendrauti su kitais žmonėmis, dalyvauti nesudėtingoje socialinėje veikloje, jie taip pat pasižymi emocinio kontakto poreikių. Šešta, autoriai pažymi, jog jiems trūksta gebėjimų išmokti tam tikrus socialinius įgūdžius, tačiau jie vaikų turinčių intelekto sutrikimų yra labai svarbus norint prisitaikyti įvairiuose situacijose, jas valdyti, sąveikauti ir dalyvauti. Šių vaikų ugdymas turi būti orientuotas į socialinius ir savarankiškumo įgūdžius.

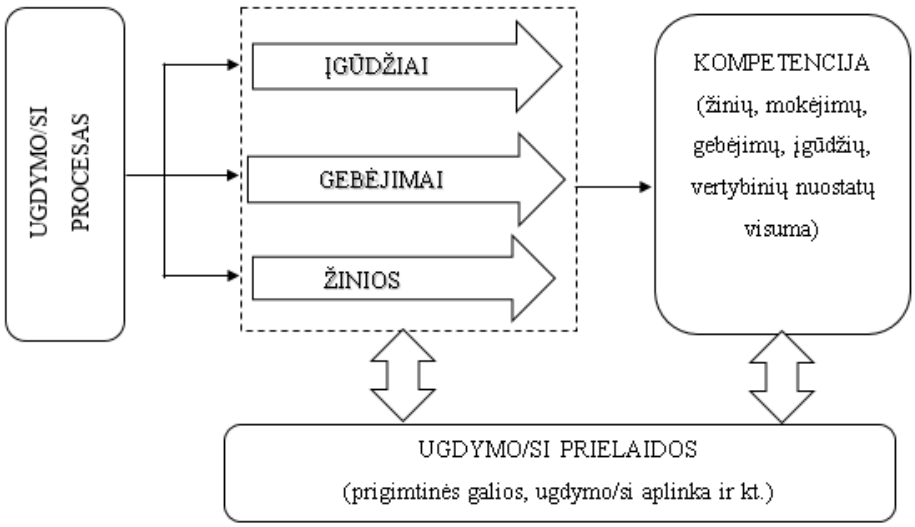
2. VAIKŲTURINČIŲ VIDUTINĮ INTELEKTO SUTRIKIMĄ SOCIALINIŲĮGŪDŽIŲUGDYMO SVARBA

2.1 Socialinių įgūdžių samprata, struktūra ir klasifikacija

Kai kurie autoriai aiškina, jog socialiniai įgūdžiai yra elgsena, sudėtinė jos dalis, komponentas, kiti mokslininkai socialinius įgūdžius įvardina kaip individo gebėjimus, dar kiti – kaip vieną iš socialinės kompetencijos sudedamųjų komponentų. Mokslininkų darbuose dažnai socialinių įgūdžių sąvoka prilyginama terminui socialinė kompetencija. Pabrėžtina, jog daugelis mokslininkų pažymi, kad sąvokos socialiniai įgūdžiai ir socialinė kompetencija yra nepriklausomos, nors ir susijusios (Gudžinskienė, Railienė, 2012; Lekavičienė, 2004; Malinauskas 2004; Šniras, Malinauskas, 2006).

Jovaiša (2007), aiškina, jog įgūdis, – mąstymo ir daiktinės, praktinės veiklos automatizuotas veiksmas. Įgūdžiui susidaryti reikia pratybų. Kol jis išlavinamas, pereinama keletą fazių: nuo sąmoningos tikslingos judesių kontrolės, nereikalingų judesių ir veiksmų išnykimo iki reikiamų veiksmų automatizacijos. Taip pat, Jovaiša (2007) pažymi, kad gebėjimai, tai psichinė galia atlikti tam tikrą veiksmą, veiklą, poelgį; mokėjimo prielaida ir padarinys. Psichologinis gebėjimo pagrindas – gabumai, įgyti sugebėjimai, intelektas; pedagoginis – žinios, mokėjimai, įgūdžiai; socialinis – teisė veikti ir kt. Kai kalbama apie gebėjimą, atsirandantį ko nors išmokus, vartojamas mokėjimo terminas (Jovaiša, 2007). Taigi, autorius pažymi, jog pedagoginis gebėjimo pagrindas yra – žinios, mokėjimai ir įgūdžiai.

Lepaitė (2003) ir Jurevičienė (2012), pažymi, jog kompetenciją yra žinių, įgūdžių ir gebėjimų visuma (žr. 1 pav.). Jungiančioji grandis tarp kompetencijos ir įgūdžių yra gebėjimas taikyti įgūdžius (Lepaitė, 2003).

1 pav. Įgūdžių ir kompetencijų ugdymo/si etapai ir tarpusavio ryšiai, Jurevičienė (2012).

Taigi, įgūdis yra automatizuotas veiksmas, kuriam atlikti nereikia sąmoningos tikslingos veiksmų kontrolės, jis tarytum vyksta savaime. Manoma, jog įgūdžiai formuojasi skirtingais etapais, nuo mokėjimo, kuris laikomas elementariausiu veiksmo atlikimo lygiu (Lepaitė, 2003) iki meistriško mokėjimo arba automatizuoto veiksmų atlikimo – įgūdžio (Jovaiša, 1993), kuris laikomas aukščiausiu veikmo įvykdymo etapu (Jurevičienė, 2012).

Akcentuojama, jog kaip ir kitos socialinių mokslų sąvokos, socialiniai įgūdžiai turi daug apibrėžčių (Jurevičienė, 2012). Mokslininkai Šniras ir Malinauskas (2006) pažymi, kad apibrėžti socialinius įgūdžius sudėtinga, nes ši sąvoka yra paprasta, tačiau besiremia daugelių kitų sąvokų: intelektas, suvokimas, asmenybė, kalba, požiūris, įvertinimas, aplinkos – elgesio sąveika. Autoriai įžvelgia dar vieną problemą, kad socialinių įgūdžių sąvoka yra formuojama įvairių sričių specialistų: edukologijos, socialinio darbo, psichologijos ir psichiatrijos (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Įvairios socialinių įgūdžių apibrėžtis

Autoriai	**Socialinių įgūdžių apibrėžtis**
Argyle, 1996	adekvatus ir adaptyvus elgesys, kuris yra pritaikomas atitinkamai pagal socialinį kontekstą ir aplinkos veiksnius.
Gresham, 2002	socialiniai įgūdžiai pasireiškia kaip socialiai priimtinas elgesys, kuris leidžia žmogui efektyviai bendrauti, išvengti nepalankios žmonių reakcijos, lemia svarbius socialinius rezultatus – pripažinimą, populiarumą, teigiamą nuomonę apie asmenį
Stone, Ruble, Coonrod ir kt., 2002	socialiniai įgūdžiai padeda efektyviai bendrauti ir išvengti socialiai nepalankaus atsako.

Henne, 2003	socialiniai įgūdžiai asmens savybių kompleksas bei socialinio bendravimo patirtis.
Kavale, Mostert, 2004	tai elgesio sudedamosios dalys; jie padeda individui suprasti ir prisitaikyti prie įvairiausių socialinių situacijų.
Šniras, 2005	tai gebėjimas adaptyviai ir adekvačiai elgtis, kai elgesio efektyvumą pripažįsta ne tik pats, bet ir kiti individai.
Matson ir kt., 2006	tai specifinius adaptacijos elgesio gebėjimai (inicijuoti sąveiką, komunikuoti, reaguoti į kito elgseną ir kt.), kurie atitinka situaciją ir jos kontekstą.
Lekavičienė, Antinienė, 2012	patvarūs ir ilgalaikiai asmens bruožai.
Patel, Greydanus, Merrick, 2014	socialiai priimtina elgsena, kurią apibūdina gebėjimas suprasti socialinius lūkesčius ir elgtis pagal tuos lūkesčius ir situacijas.

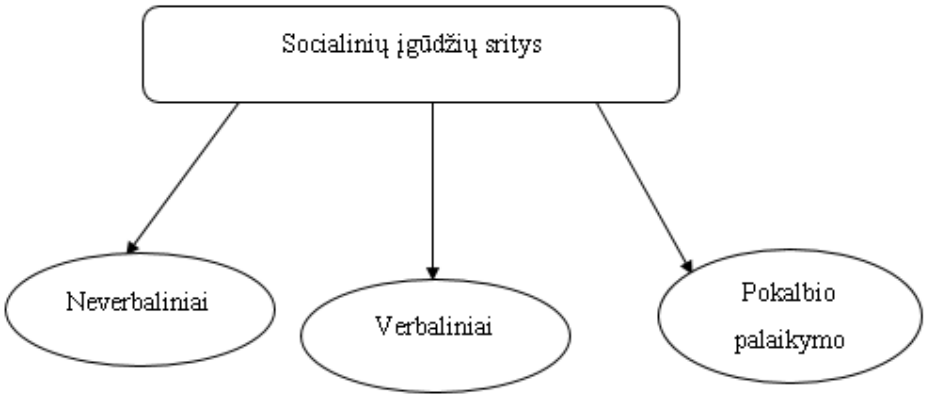
Socialinių įgūdžių apibrėžčių, tačiau, jos papildo viena kitą. Tiksliausia *socialinių įgūdžių apibrėžtis – tai automatizuotas veiksmas adekvačiai ir adaptyviai veikti, kai elgesio veiksmingumą pripažįsta ne tik pats asmuo, bet ir aplinkoje esantys individai* (Šniras, Malinauskas, 2006)**.** Socialinius įgūdžius, autoriai (Šniras, Malinauskas, 2006), įvardina kaip svarbiausią socialinės kompetencijos dalį. Pasak šių mokslininkų, socialinė kompetencija apima socialinius įgūdžius, savęs valdymą, asmeninę atsakomybę ar adaptyvų elgesį.

Mokslininkai (Burke, Woszidlo, Sergan, 2012) pažymi, jog socialiniai įgūdžiai yra geros žmogaus savijautos pagrindas. Asmuo turintis gerus socialinius įgūdžius, dažniausiai turi pozityvią santykių patirtį, o žmonės turintys skurdžius socialinius įgūdžius dažnai susiduria su neigiamais santykių rezultatais (Segrin, Flora, 2010). Pabrėžiama, kad socialiniai įgūdžiai daro teigiamą įtaką individo veiklos socialiniams rezultatams: padeda turėti daugiau draugų, būti labiau mėgstamam ir populiariam, veiksmingai spręsti problemas ir greičiau įveikti iškylančius gyvenimo sunkumus, kadangi socialiniai įgūdžiai susiję su didesniu pasitikėjimu savimi ir aukštesniu savęs vertinimu (Malinauskas, Šniras, 2006; Kavale et al., 2007).

Autoriai (Gudžinskienė, Railienė 2012; Patel, Greydanus, Merrick, 2014) pabrėžia, jog socialiniai įgūdžiai tai socialinio elgesio forma, verbalinio ir neverbalinio (akių kontaktas, kūno kalba, balso tonas) elgesio seka, kuria siekiama geresnių tarpusavio santykių. Socialiniais įgūdžiais taip pat laikomi tokie įgūdžiai, kurie reikalauja inicijuoti ir palaikyti pokalbį, gebėti išlaukti savo eilės, pasakyti komplimentus, pateikti prašymus (Patel ir kt., 2014). Mokslininkai (Burke ir kt. 2012; Patel ir kt, 2014; O'Handley ir kt. 2016) nurodo, jog dauguma žmonių šiuos įgūdžius įgyja natūraliai gyvenimo eigoje per patirtį, tačiau laikui bėgant jie gali būti tobulinami ar išmokstami.

Socialinius įgūdžius sudaro įsitikinimai ir elgesio stiliai, kurie padeda jaustis sveikai fiziškai ir psichologiškai. Tai įgūdžiai, kurie padeda pasitikėti savimi, suteikia vidinės energijos, padeda efektyviai bendrauti, leidžia greitai atsistatyti po traumuojančių išgyvenimų (Kvieskienė, 2005). Pasak, G. Kvieskienės, individai turintys gerus socialinius įgūdžius sugeba numatyti ir pasiekti gyvenimo tikslus, planuoti laiką, jie išvysto gerus ir prasmingus santykius su aplinkiniais, sugeba aplink savo suburti rūpestingų žmonių ratą.

Jurevičienė (2012), nurodo, jog socialiniai įgūdžiai gali pasireikšti skirtingų lygių gebėjimais – pradedant elementariais komunikavimo būdais (pvz., žvilgsnio kontaktas), percepcijos – tokiais kaip socialinių signalų supratimas, interpretavimas bei specifiniais elgesio, interakcijos, sąveikos būdais (pvz., aktyvus klausymasis, abipusis komunikavimas, ignoravimas ir t.t.), kuriuos individas taiko, vykdydamas socialinę užduotį; baigiant bendravimo įgūdžiais – efektyviai sąveikauti su kitais, tinkamai (pagrįstai, motyvuotai) reaguoti, išvengti tarpasmeninių konfliktų, prisitaikyti tiek prie paprastų, tiek ir prie sudėtingų situacijų (Elliott, Pring, Bunning, 2002; Matson, Cooper, Malone ir kt., 2008; cit. Jurevičienė, 2012). Mokslinėje literatūroje aprašomos įvairios socialinių įgūdžių grupės. Tsang, Lak (2010) skiria tris dideles socialinių įgūdžių sritis (žr. 3 pav.)

3 pav. Socialinių įgūdžių sritys Tsang, Lak (2010)

Autorės nurodo, jog neverbaliniai įgūdžiai tai kūno laikysena, fizinis artumas, akių kontaktas, gestikuliavimas; verbaliniai – kalbėjimo tonas ir garsumas, kalbos aiškumas. Pokalbio palaikymo – (pokalbio pradėjimas, palaikymas ir užbaigimas).

Mokslininkai (Zins, Weissber, Wang ir kt, 2004) nurodo, jog socialiniai įgūdžiai sudaryti iš:

- Socialinio žinojimo (socialinių veiksnių supratimo ir interpretavimo) gebėjimo.
- Socialinio elgesio (atsakingo sprendimų priėmimo, teigiamų santykių kūrimo ir apgalvoto situacijų valdymo) gebėjimo.
- Emocijų valdymo (emocijų bei jausmų atpažinimo ir kontrolės, empatijos ir užuojautos) gebėjimo.

Mokslininkai Gudžinskienė ir Railienė (2012) ir Šniras, Malinauskas (2006) socialinius įgūdžius, dalina į dvi grupes: *esminius ir situacinius.*

- Esminiai socialiniai įgūdžiai, yra patys svarbiausi ir reikalingiausi gyvenimiškose situacijose. Jie tarytum „saugantys veiksniai“ asmens gyvenime, užtikrinantys veiksmingą ir saugią sąveiką su kitais asmenimis įvairiose socialinėse situacijose, šie įgūdžiai stiprina asmens gerovę ir sveikatą. Autoriai skiria tokius įgūdžius: kūrybišką mąstymą, problemų sprendimą, efektyvų bendravimą, savęs pažinimą, sprendimų priėmimą, kūrybišką mąstymą, streso įveikimą, emocijų valdymą ir kt.
- Situacinius socialinius įgūdžius, mokslininkai, apibūdina kaip specifinius įgūdžius, naudojamus tik įvykus tam tikroms gyvenimo situacijoms, pavyzdžiui: mokėjimas prieštarauti, pripažinimas klydus, mokėjimas pradėti ir užbaigti pokalbį, jausmų atsispindėjimas, mokėjimas atsisakyti, mokėjimas užtikrinai elgtis, reagavimas į pastabas ir kt.

Kaip rodo autorių pateikiama klasifikacija, kiekvieną socialinių įgūdžių sritį sudaro tam tikri gebėjimai.

Canney ir Byrne (2006) socialinius įgūdžius klasifikuoja dar smulkiau pagal jų raišką:

- *Pamatiniai įgūdžiai*, pasireiškiantys socialinėse sąveikose (tinkamos asmeninės erdvės išlaikymas, akių kontaktas, gestų ir mimikos naudojimas ir pasirinkimas);
- *Esminiai socialinės interakcijos įgūdžiai* (pokalbio temos pasirinkimas, gebėjimas pradėti ir pabaigti pokalbį, bendravimas, konfliktų sprendimas, dialoginis kalbėjimas);
- *Emociniai įgūdžiai*, reikalingi savęs ir kito suvokimui, pasireiškia gebėjimais atpažinti jausmus, kūno kalbą, veido išraišką, pasitikėti savimi ir būti empatiškiems;
- *Pažinimo įgūdžiai*, reikalingi sudėtingesnėje socialinėje veikloje ir situacijose (socialinis supratingumas, socialinių normų supratimas, savireguliacija skirtingose situacijose, savikontrolė).

Jurevičienė ir kt. (2009) teigia, kad dauguma autorių skiria iš esmės tokias pat socialinių įgūdžių funkcionavimo sritis (intrapersonalines ir interpersonalines). Be to, pagal atliekamas funkcijas, skiriami kognityviniai, svarbūs orientacijai socialinėse situacijose ir sąveikose, ir emociniai įgūdžiai, svarbūs savęs ir kito suvokimui. Socialinių įgūdžių raiškos būdai (verbaliniai ir neverbaliniai) svarbūs tiek intrapersonalinėje, tiek interpersonalinėje srityse. Kiekvienoje iš šių sričių taikomi įvairūs elementaresni socialiniai gebėjimai, kurių visuma sudaro socialinių įgūdžių struktūrą: savęs pažinimą, savęs valdymą, socialinį supratimą, efektyvų bendravimą, sprendimų priėmimą.

Apibūdindami socialinių įgūdžių sampratą, mokslininkai atskleidžia skirtingus jų sudėtingumo lygmenis: nuo elementarių (žvilgsnio kontaktas ar ribotas žodinis atsakas į ribotą socialinį stimulą iš aplinkos ir pan.) iki sudėtingų socialinių įgūdžių (sprendimų priėmimo, lyderystės ir kt.). Jurevičienė (2012), teigia, jog pagrindiniai socialinių įgūdžių komponentai yra socialiniai gebėjimai (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Socialinių įgūdžių komponentai – socialiniai gebėjimai. Jurevičienė (2012)

Socialiniai įgūdžiai:	**Socialiniai gebėjimai ir jų apibūdinimai**
Interakcijos įgūdžiai	- mandagaus elgesio taisyklių įvaldymas (Raudeliūnaitė, Paigozina, 2009); - gebėjimai pasiekti savo tikslų, patenkinti poreikius (Rubin, Martin, 1994); - atsparumo nesėkmėms, neigiamam aplinkos poveikiui, grupės spaudimui gebėjimai (Samašonok, Gudonis, Juodraitis, 2010); - gebėjimas pasipriešinti kitų spaudimui, pasakyti „Ne“; nepasiduoti kitų blogai įtakai (Raudeliūnaitė, Paigozina, 2009); -atsisakymo, susitvarkymo su erzinimu, priekabiavimu gebėjimai (Rapee, Wignall, Hudson ir kt., 2000).
Bendravimo įgūdžiai	- kūno kalba, laikysena, poza, mimika, gestai (Bellack, Mueser, Gingerich, Agresta, 2004; Canney, Byrne, 2006; Rapee, Wignall, Hudson ir kt., 2000); - kurti ir palaikyti socialinius santykius su kitais žmonėmis (Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996; Samašonok, Gudonis, Juodraitis, 2010); - gebėjimas išreikšti save žodine forma, atlikti įvairiausius socialinius vaidmenis; tinkamai elgtis konkrečioje socialinėje situacijoje (Malinauskas, 2004b); - gebėjimas pakalbėti, pateikti klausimus, pradėti ir užbaigti pokalbį (Šniras, 2005).

Dalyvavimo įgūdžiai	- gebėjimas įsijungti į grupės veiklą, dirbti kartu su kitais (Cornish, Ross, 2004); - gebėjimas tartis su kitais, prašyti pagalbos, priimti pagalbą, klausti leidimo (Cornish, Ross, 2004); - iniciatyvumo rodymas (Cornish, Ross, 2004); gebėjimas teikti pasiūlymus, kaip atlikti užduotį (Rubin, Martin, 1994).
Emociniai įgūdžiai	- savęs vertinimo gebėjimai; - gebėjimas verbaliniu ir neverbaliniu būdu reikšti savo jausmus (Malinauskas, 2004); - savęs valdymo, savikontrolės gebėjimai (Samašonok, Gudonis, Juodraitis, 2010); - emocinė kontrolė (Malinauskas, 2004); gebėjimai reikšti ir valdyti savo emocijas, kontroliuoti stresą, impulsus (Sturlienė, 1996; Gevorgianienė, 1999; Samašonok, Gudonis, Juodraitis, 2010;); valdyti emocijas – pyktį, pavydą, nepasitikėjimą, susijaudinimą, baimes, nerimą; susidoroti su nenumatytomis permainomis (Cornish, Ross, 2004); susitvardyti erzinamoje situacijoje; be pykčio, susierzinimo priimti kito atsisakymą; - empatiškumas, kito asmens jausmų supratimas, pažinimas ir atspindėjimas (Šniras, Malinauskas, 2006); - gebėjimas konstruktyviai reaguoti į pastabas, kritiką (Samašonok, Gudonis, Juodraitis, 2010); -gebėjimai motyvuoti save įveikti sunkumus; nustatyti ir stebėti asmeninių tikslų pažangą (Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996; Samašonok, Gudonis, Juodraitis, 2010).
Socialinės kognicijos įgūdžiai	- žodinės informacijos dekodavimo ir žodinio elgesio reguliavimo gebėjimai (Malinauskas, 2004b); - socialinių papročių ir normų taikymas konkrečiose situacijose (Bellack, Mueser, Gingerich, Agresta, 2004; Malinauskas, 2004); - gebėjimas skirti gerą nuo blogo elgesio; žinojimas, kas yra teisinga ar neteisinga (Cornish, Ross, 2004).

Mokslinių šaltinių analizė parodė, kad socialiniai įgūdžiai nagrinėjami įvairiais požiūriais: kaip pastovūs asmenybės bruožai; kaip elgsenos komponentai; kaip elgsena, kuri atitinka

visuomenės lūkesčius ir adekvačiai kinta priklausomai nuo konteksto (aplinkos ir individo ypatumų) ir pan. Jurevičienė (2012), pažymi, jog socialiniai įgūdžiai klasifikuojami į kategorijas: pagal jų raiškos būdus (verbaliniai, neverbaliniai), pasireiškimo sritis (intrapersonaliniai, interpersonaliniai).

Autoriai (Malinauskas, 2004; Raudeliūnaitė, 2009: Jurevičienė, 2012) pažymi, jog esminiai socialiniai įgūdžiai yra bendravimo įgūdžiai, kiekvienos srities socialiniai įgūdžiai pasireiškia gebėjimų siųsti ir suvokti verbalinę ir neverbalinę (kūno kalbos, emocinė, mimikos) informaciją ir kontroliuoti savo bendravimo kokybę. Bendravimo įgūdžiai pasireiškia matomomis elgsenos formomis – interakcijos valdymo ir kontrolės gebėjimais. Išugdyti bendravimo įgūdžiai padeda efektyviai bendrauti, spręsti konfliktus, prisitaikyti prie nepastovios ir nuolat kintančios socialinės aplinkos (Gudžinskienė, Railienė 2012).Taip pat, ištobulinti socialiniai įgūdžiai asmeniui leidžia daryti įtaką kitiems, užimti tam tikrą vietą įvairiuose socialinėse grupėse, palaikyti pozityvius tarpusavio santykius, įveikti gyvenimo sunkumus bei problemas bei siekti užsibrėžtų tikslų (Šniras, Malinauskas, 2006; Samašonok, Gudonis, 2007; Sturlienė 2007).

Apibendrinant, galima teigti, jog įvairūs mokslininkai, socialinius įgūdžius interpretuoja įvairiais aspektais ir pateikia įvairių skirtingų, tačiau viena kitą papildančių apibrėžčių. Socialiniai įgūdžiai pabrėžiami kaip adaptyvus ir adekvatus elgesys, kuriuo vadovaudamasis individas gali sėkmingai veikti ir prisitaikyti visuomenėje, tai geros savijautos pagrindas. Nagrinėjant socialinius įgūdžius, pagrindinis dėmesys atkreipiamas į konkrečius įvairių sričių socialinius gebėjimus ir jų sudėtingumo lygmenį, funkcionavimo sritis. Būtent socialinių gebėjimų visuma ir apibūdina asmens socialinių įgūdžių lygį. Todėl, šiame darbe socialiniai gebėjimai traktuojami kaip socialinių įgūdžių sudedamoji dalis.

2.2 Vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymas

Pastaruoju metu vis dažniau kalbama apie socialinį emocinį ugdymą ir jo teigiamą įtaką psichinei vaikų sveikatai. Socialiniai emociniai įgūdžiai (dar vadinami „emocinis intelektas“, „socialinis intelektas“) – tai gebėjimai, leidžiantys dirbti kartu su kitais, produktyviai mokytis, atlikti svarbiausius vaidmenis šeimoje, bendruomenėje, darbo vietoje. Socialinis emocinis ugdymas laikomas viena labiausiai veiksmingų vaikų psichinės sveikatos užtikrinimo ir smurto prevencijos priemonių. Teigiama, kad šis ugdymas – trūkstama grandis, susiejanti akademines žinias, sėkmę mokykloje, šeimoje, bendruomenėje, darbo vietoje ir svarbius gyvenime įgūdžius (Motiejūnaitė, Žadeikaitė, 2010).

Socialinių įgūdžių ugdymas – tai aktyvi intervencija (Horner, Sugai, Todd ir kt., 2005), kurios pagrindinis tikslas – sistemingai mokyti socialinių įgūdžių, kurie būtini, kad veiksmingai vyktų

socialinė sąveika (Eisenberg, Glueckauf, Zaretsky, 1999), padidėtų turimų socialinių įgūdžių veiksmingumas, sumažėtų probleminio elgesio apraiškų. Burke, Woszidlo, Sergan (2012) pažymi, jog žmonės stokojantys socialinių įgūdžių yra mažiau gebantys kovoti su stresinėmis situacijomis, tokiomis kaip konfliktai, taip pat tikėtina, kad tokie žmonės dažniau jaus vienišumo jausmą. Neišugdyti socialiniai įgūdžiai apsunkina asmens integraciją į visuomenę, mažina jo galimybes dalyvauti ir daryti įtaką visuomeniniam gyvenimui.

Tyrimų metu nustatyta, jog 75 proc. mokinių, turinčių intelekto sutrikimų turėjo skurdesnius socialinius įgūdžius, lyginant su jų normalios raidos bendraamžiais (O'Handley, Ford, 2016 Tylenda, Barrett, 2014; Martinello, 2015; Plavnick, Kaid ir kt, 2015; Ratcliffe, Wong, ir kt. 2015). Gül (2016), nurodo, jog asmenų, turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių trūkumas apibrėžiamas kaip nesugebėjimas įgyti naujų įgūdžių ir negalėjimas naudotis ankščiau įgytais socialiniais įgūdžiais įvairiuose situacijose ir aplinkoje. Jurevičienė, Kaffemanienė (2009a) išskyrė tokius vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių struktūrinius komponentus:

- Elementaraus emocinis kontakto gebėjimai (gebėjimas reaguoti į balso toną, palaikyti žvilgsnio kontaktą, pokalbio metu adekvačiai linksėti, šypsotis ir kt. (Cornish, Ross, 2004)).
- Savęs pažinimo gebėjimai (gebėjimas apibūdinti ir parodyti savo jausmus, jaustis savimi patenkintu, suprasti ir parodyti, kam yra gabus ir kt. (Cornish, Ross, 2004)).
- Socialinės situacijos atpažinimo gebėjimai (gebėjimas suprasti esamą situaciją, suprasti, kad tam tikri veiksmai turi poveikį aplinkiniams, gebėjimas skirti pageidaujamą nuo nepageidaujamo elgesio ir suprasti, koks elgesys yra netinkamas (Cornish, Ross, 2004)).
- Savikontrolės gebėjimai (gebėjimas kontroliuoti savo jausmus, suvaldyti nerimą, susidoroti su nenumatytomis permainomis ir kt. (Cornish, Ross, 2004)).
- Orientacijos sudėtingose situacijose gebėjimai (gebėjimas suprasti, kaip padėti kitiems, atpažinti konfliktą, pasipriešinti bendraamžių spaudimui ir kt. (Cornish, Ross, 2004)).
- Socialinės situacijos sprendimo gebėjimai (gebėjimas pasakyti „ne", paprašyti pagalbos, imtis iniciatyvos, dirbti komandoje ir kt. (Cornish, Ross, 2004)).
- Bendravimo gebėjimai (gebėjimas kalbėti sklandžiais, išplėstiniais sakiniais, pokalbių metu laukti savo eilės, lengvai užmegzti kontaktą su kitais, būti populiariu savo klasėje, taikiai sugyventi su kitais ir kt. (Cornish, Ross, 2004)).

Autoriai (Tylenda, Barrett, Sachs, 2014) teigia, jog socialinių įgūdžių stygius ypač jaučiamas paauglystės laikotarpiu, nes paaugliai su intelekto sutrikimais dažnai nežino kaip elgtis įvairiuose situacijose. Raidos metu įgūdžiai dažnai asocijuojami su kiekvienu vystymusi laikotarpiu ir gali pateikti unikalius iššūkius vaikams ar paaugliams su intelekto sutrikimais, jų tėvams ar globėjams.

Jie nežino kaip tinkamai reaguoti į pasikeitimus. Pabrėžiama, jog asmenys turintys intelekto sutrikimų yra linkę patirti daugiau psichologinių problemų nei normalios raidos žmonės. Įvairiuose socialinėse situacijose, asmenys turintys intelekto sutrikimų save dažnai lygina su kitais ir jaučiasi nepilnaverčiai (Anderson, Kazantzis, 2008). Paaugliams, turintiems intelekto sutrikimų draugystė su neturinčiais intelekto sutrikimų bendraamžiais yra labai sudėtinga, nes bendraamžiai pradeda vaikščioti į pasimatymus, dirbti, siekti nepriklausomybės. Jie turi tų pačių svajonių, tačiau vairavimas arba prestižiniai darbai jiems gali būti nepasiekiami. Depresija, mintys apie savižudybę ir atsiribojimas nuo draugų yra gana dažnas reiškinys, ypač įvykus nesėkmėms (Tylenda, Barrett, Sachs, 2014). Teigiama, jog socialinių įgūdžių ugdymas turi didelę įtaką asmenims, turintiems intelekto sutrikimų, nes jie patiria daugiau psichologinių problemų, socialiniai įgūdžiai gali pagerinti psichinę sveikatą (Ratcliffe, Wong, ir kt. 2015). Taip pat, asmenys, turintys šių sutrikimų dažnai demonstruoją menką socialinę sąveiką su kitais ir reikalauja intensyvaus socialinių įgūdžių ugdymo (Plavnick, Kaid, 2015).

Vaikai, turintys intelekto sutrikimų pasižymi ne tik menkais socialiniais įgūdžiais, bet ir silpnais pažintiniais, emocijų reguliavimo, komunikaciniais gebėjimais, taip pat žemu sąmoningumo lygiu, žema savigarba (Martinello, 2015; Kandratavičienė, 2015). Jie yra patiklūs, prieraišūs, emocionalūs tarpasmeniniuose santykiuose, dėl šių savybių jie nesugeba įžvelgti ar suprasti prievartos, apsaugoti save nuo ankstyvų seksualinių santykių (Martinello, 2015; Kandratavičienė, 2015), jie gali tapti seksualinės prievartos aukomis, būti įtraukiami į prostituciją, pornografiją ar „seksualinį turizmą“, ypač šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje, plintant mobiliųjų, kompiuterių ir kt. technologijų naudojimui. (Povilaitienė, Radzevičienė, 2013). Mokslininkai, pabrėžia, jog vaikai, turintys intelekto sutrikimų seksualinę prievartą patiria 3 – 4 kartus dažniau nei jų bendraamžiai (Gilmore, Chambers, 2010; Martinello, 2015). Mokslininkės (Kilikevičienė, Viltrakytė, 2012), teigia, jog Lietuvoje net penktadalis vaikų, turinčių intelekto sutrikimų patiria seksualinį išnaudojimą, taip pat 25 procentai arba ketvirtadalis visų nukentėjusiųjų nuo seksualinio smurto vaikų yra nepilnamečiai, turintys intelekto sutrikimų. Seksualinė prievarta yra bene sunkiausia prievartos prieš vaikus forma, sukelianti ne tik trumpalaikes pasekmes, bet ir daranti neigiamą įtaką visai vaiko asmenybės raidai: kai kurioms aukoms vaikystėje patirtos seksualinės prievartos traumos pasekmės gali turėti įtakos visą gyvenimą (Kuginytė-Arlauskienė, Butvilas, 2007; Grigutytė, Gudaitė, 2009; Kilikevičienė, Viltrakytė, 2012). Kilikevičienės ir Viltrakytės (2012) tyrimo rezultatai, parodė jog visiems vaikams, paaugliams, patyrusiems seksualinę prievartą, atsirado vienokių ar kitokių psichikos pakitimų, siekiančių arba ne psichikos sutrikimo laipsnį (tai matyti iš jų psichikos būsenos įvertinimų ekspertizių atlikimo metu; vaikams nustatyta psichiatrinė diagnozė arba ne). 52 procentams vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, nustatyti sudėtingi psichikos sutrikimai:

potrauminio streso sutrikimas, adaptacijos sutrikimai su nerimu, fobijomis, susirūpinimu, depresiška nuotaika (ar šių reakcijų deriniu), nesugebėjimu susitvarkyti su esama situacija, dalyvauti kasdieninėje veikloje; emocijų, elgesio pakitimais (Kilikevičienė, Viltrakytė, 2012; Giedrytė, Venckevičienė, 2013; Kilikevičienė, 2014). Hayashi, Arakida, Ohashi (2011), pažymi, jog asmenys turintys intelekto sutrikimų patiria nemažai psichologinių problemų, o seksualinis jų išnaudojimas problemas dar labiau pagilina. Mokslininkai (Hayashi ir kt. 2011) pabrėžia, jog lytinis švietimas yra viena iš socialinių įgūdžių dalių. Vaikai, turintys intelekto sutrikimų lytinių gyvenimu ir priešingos lyties atstovais pradeda domėtis vos sulaukę paauglystės, todėl socialinių įgūdžių ugdymas labai svarbus norint kurti ir palaikyti sveikus tarpusavio santykius.

Asmenys, turintys intelekto sutrikimų socialiai priimtinų elgesio būdų, socialinių normų ir įgūdžių mokosi stebint, modeliuojant ir pamėgdžiojant matomą elgesį ir sulaukiant atgalinio ryšio apie savo elgesį ir jo pasekmes. Dėl to, perimant socialines normas ir įgūdžius, paaugliui svarbu bendrauti su suaugusiuoju – bendraudamas jis stengiasi mėgdžioti suaugusįjį, perima jo elgesio modelius ir pripažįsta jo autoritetą. Taip jis mokosi socialiai priimtinų elgesio būdų. Įvardijami pagrindiniai socialinių ugdymo metodai ir etapai (Tsang, Lak, 2010; Gudžinskienė 2013):

- Įgūdžių rodymas;
- Įgūdžio išmėginimas įvairiose situacijose (vaidmenų žaidimai, situacijų modeliavimas);
- Įspūdžio apie tai, kaip sekėsi atlikti vieną ar kitą veiksmą, dalijimasis, t y. grįžtamasis ryšys;
- Išmokto įgūdžio taikymas įvairiose realaus gyvenimo situacijose.

Katz, Lazcano, Ponce (2008) pažymi, jog mokinių, turinčių intelekto sutrikimų programos turi būti didžiąja dalimi orientuotos į savarankiškumo ir gyvenimo įgūdžių ugdymą. Programos turi apimti tas sritis, kurios reikalingos siekiant iš dalies ar visiškai savarankiškai gyventi. Pasaulio banko Švietimo sektoriaus atstovai nurodo būtinybę pereiti nuo griežtos sistemos, kurioje didžiausias dėmesys skiriamas mechaniškam faktų išmokimui, prie sistemos, kurioje ugdomi bendrieji gebėjimai ir kompetencijos, padedančios žmonėms lengvai prisitaikyti prie gyvenimo sąlygų, priimti sprendimus, už juos jausti atsakomybę, gebėti bendrauti ir veikti drauge su kitais žmonėmis (McLaughlin, 2004). M. Jurevičienė, I. Kaffemanienė ir J. Ruškus (2011, p. 396) teigia, kad daugumai vaikų, kurie turi vidutinį intelekto sutrikimą, būdingi tipiniai socialinės sąveikos sunkumai, tačiau jų socialinių įgūdžių ugdymosi galimybės ir poreikiai yra individualūs. Todėl, kaip nurodo autoriai, nėra visiems vienodų pedagoginio poveikio būdų, o siekiant kryptingai ugdyti socialinius įgūdžius, būtina nustatyti turimus gebėjimus ir problemines sritis.

Apibendrinant, galima teigti, jog vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymo tikslas yra palengvinti asmens santykius aplinkoje. Tai yra svarbu dėl šių vaikų patiriamų psichologinių problemų ir vienišumo jausmo. Paaugliai, turintys intelekto sutrikimų dažnai

jaučiasi atstumti, nepilnaverčiai, juos aplanko mintys apie savižudybę. Dėl šių vaikų prieraišumo, emocionalumo jie gali tapti seksualinės prievartos aukomis. Labai svarbu pagal galimybes padėti asmeniui ugdyti gebėjimus, spręsti problemas, įveikti gyvenimo sunkumus, pažinti savo ir kitų jausmus, siekiant padėti asmeniui integruotis į visuomenę, būti atspariam neigiamam aplinkos poveikiui.

3. PEDAGOGŲVAIDMUO UGDANT, VAIKŲ TURINČIŲVIDUTINĮ INTELEKTO SUTRIKIMĄSOCIALINIUS ĮGŪDŽIUS

Lietuvos ir užsienio mokslininkai pažymi socialinių įgūdžių ugdymo svarbą vaikams, turintiems intelekto sutrikimų. Gresham (2001) pažymi, jog dėl menkų socialinių įgūdžių šiems vaikams sunku socializuotis ir prisitaikyti visuomenėje. Svarbiausias jų mokyklinio ugdymo siekinys – ne tiek akademinių, kiek socialinių įgūdžių (bendravimo, elgsenos, savarankiškumo, orientavimosi socialinėje aplinkoje) plėtojimas (Gevogianienė, 1999; Ruškus, 2002; Vaičekauskaitė, 2008) atsižvelgiant į individualias galimybes ir veiksnius. Jurevičienė ir Kaffemanienė (2009a) pažymi, jog nepakankamai išplėtoti socialiniai įgūdžiai neigiamai veikia vaiko socialinę raidą, gali būti asmens atskirties ar kitų nepageidaujamų pasekmių priežastis. Socialinių įgūdžių ugdymas yra vienas iš pagrindinių tikslų ir prioritetų vaikų, turinčių intelekto sutrikimą, ugdymo procese (Ruškus, Mažeikis, 2007). Socialinių įgūdžių raida priklauso ne tik nuo sutrikusio intelekto asmens galimybių ir poreikių, bet ir nuo aplinkos sąlygų ir lūkesčių. Reikia skatinti vaikus aktyviai dalyvauti ugdymosi procese, organizuoti jį taip, kad būtų sudaromos galimybės pažinti vieni kitus, bendrauti, suprasti ir vertinti poelgius (Daukšienė ir Gudžinskienė, 2002). Užmegzti santykius, sugyventi su kitais – labai svarbūs socialiniai įgūdžiai, kurių mokiniams prireikia visą gyvenimą. Mokyklos aplinka labai galingas įrankis, skatinantis tinkamų socialinių įgūdžių formavimą. Daukšienė ir Gudžinskienė (2002) teigia, jog šiuolaikiniam pedagogui labai svarbu atsisakyti autoritarinio valdymo stiliaus. Remiantis įgalinimo ir socialinio dalyvavimo nuostatomis, konstruojama, tokia ugdymo aplinka, kurioje dalyvauja visi su vaiku susiję asmenys (tėvai, pedagogai ir kt.), individo gebėjimai stiprinami visos bendruomenės pastangomis (Ruškus, Mažeikis, 2007). Profesorius S. Šalkauskis yra pastebėjęs, kad mokytojo (auklėtojo, ugdytojo ir pan.) vaidmuo asmenybės ugdyme yra ypatingai svarbus. Profesorius pažymi, jog ne tiek svarbu – ką ugdytojas skelbia, bet tai, koks jis yra pats (Šalkauskis, 1992). Turbūt niekas nedrįstų abejoti, jog mokytojo vaidmuo visais laikais buvo labai svarbus.

Autoriai teigia, jog mokinių turinčių vidutinį intelekto sutrikimą ugdymosi sėkmė priklauso ir mokytojui, nes daugelis ugdymo problemų kyla dėl jų sveikatos būklės ir besiformuojančio elgesio, charakterio stereotipų susijusių su negale (Elijošienė, Kišonienė, 2003). Gevorgianienė (1999) pažymi, jog pedagogas tampa aktyviu tarpininku mokiniams suvokiant ir priimant vieni kitus ir save bendraujant, suteikiant vienas kitam pagalbą, dalyvaujant bendrose veiklose, išreiškiant savo išgyvenimus. Nors daugumai vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą būdingi tipiniai socialinės sąveikos sunkumai, vis dėlto jų socialinių įgūdžių ugdymosi galimybės ir poreikiai individualūs, todėl nėra visiems vienodų pedagoginio poveikio būdų (Jurevičienė, 2010). Pedagogas turi įsijausti į vaiko galimybes, jo aplinką, suvokti jausmus ir mintis iš vaiko ir jo

šeimos pozicijos, vadovautis vaiko bei jo šeimos pasakojimais apie jį, kaip pagrindine pažinimo priemone (Cutts, 2001), skatinti tiek ugdytinį, tiek jo artimuosius atrasti ir išnaudoti vaiko bei šeimos stipriąsias puses (Rapp, 2007). Ruškus (2002) pažymi, jog neįgaliųjų socialinio dalyvavimo plėtotė reiškia, kad ne tik šalinamos kliūtis, bet ir sudaromos galimybės.

Autoriai Early, GlenMaye (2000), pažymi, jog mokinių turinčių intelekto sutrikimų svarbiausia stiprybė yra gebėjimas augti ir keistis, todėl stiprybių perspektyva ugdant vaikus, turinčius intelekto sutrikimą, akcentuoja jų turimas galias, poreikius, gebėjimus, kurie Jurevičienės (2012) įvardijami kaip resursas, siekiant padėti jiems veiksmingai ugdytis trūkstamus socialinius įgūdžius. Ugdytinio turimų gebėjimų aktualizavimas, vaiko aktyvumo ir atsakomybės už savo rezultatus skatinimas – tokie svarbiausi ugdytojo vaidmenys pasak autorės.

Pedagogui, anot Siitonen (1999), siekiančiam individualizuoti ugdymą, reikia gebėti surasti ugdytinio stipriąsias puses, įvardyti ugdymosi siekius, laukiamus rezultatus; šiame procese ypač svarbus visų ugdytiniams įtakos turinčių šalių bendradarbiavimas. Nuolat sąveikaudami su ugdytiniais ir kurdami tokias edukacines aplinkas, kuriose ugdytinis įsisavina socialinius įgūdžius, ugdytojai gali pastiprinti vaiko galias veiksmingiau dalyvauti bendraamžių veiklose, ugdyti jo savarankiškumą, kuris ypač svarbus vaikų turinčių intelekto sutrikimų socializacijos perspektyvai (Vaičekauskaitė, 2008). James (2012), pažymi, jog pedagogai pažinę mokinius gali parinkti mokymo metodus, užduotys ir tikslus. Ugdymo procesas susideda iš to – kaip pedagogas perduos informaciją ir kaip mokiniai išmoks. Ugdydami mokinius, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą pedagogas privalo:

- suteikti daugiau pagalbos individualiai kiekvienam mokiniui;
- informaciją ir sąvokas aiškinti naudojant paprastus žodžius, gyvenimiškus pavyzdžius;
- uždavinėti kuo daugiau klausimų, kurie priverstų mokinius analizuoti;
- aptarti kiekvieną pamoką ar veiklą, sulaukti grįžtamojo ryšio;
- tęsti pradėtą darbą įvairiose veiklose.

Nors daugumai vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimai būdingi socialinės veiklos sunkumai, vis dėlto jų socialinių įgūdžių ugdymo/si galimybės ir poreikiai individualūs, todėl nėra visiems vienodų pedagoginio poveikio būdų. Norint efektyviai ugdyti mokinių socialinius įgūdžius būtina pažinti individo socialinę raidą – nustatyti turimus gebėjimus ir problemines sritis (Jurevičienė, 2012). Autorė pabrėžia, jog pirmasis ugdymo programos žingsnis turėtų būti socialinių įgūdžių komponentų, kurie būtų intervencijos tikslas, identifikavimas (Lane, Menzies, Barton-Arwood ir kt., 2005), nustatant ugdytinio problemines sritis (Gresham, Sugai, Horner, 2001). Ugdymas organizuojamas remiantis mokinio stiprybių ir silpnybių analize (Quinn, Osher, Warger, Hanley, Bader, Tate, Hoffman, 2000; Kamps, Kay, 2002). Stiprybių teorija remiasi šiais bendrais supratimais (Sallybey, 2000; James 2012):

- Pedagogai privalo orientuotis į kompensuojančius ir transformuojančius atsakus į iššūkiais su kuriais vaikas susiduria ir stengtis vengti žiūrėti į kliūtis ir trūkumus.
- Net sudėtingiausiose individo atžvilgiu aplinkose esama natūralių išteklių, prieinamų individams ir jų šeimoms,
- Teigiama orientacija į ateitį ilgainiui kur kas svarbesnė, nei neapleidžiančios
- neigiamos patirtys ar mintys.
- Kiekvienas asmuo turi žinių, pajėgumų ir įgūdžių, kurie gali būti panaudoti siekiant tikslų, sprendžiant problemas ir palaikant jų gyvenimo kokybę.
- Kiekvienas netinkamas elgesys taip pat gali būti stimulas ugdymui.
- Transformacija, atsinaujinimas ar atsitiesimas beveik visada atsiranda kuomet asmeniniai santykiai paremti draugiškumu ir paremiančiu santykiu. Kuo stipresnis rūpestingas ryšys, tuo geriau individo ateičiai ir intervencijos ar ugdymosi atsvarai.

Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijose specialiųjų poreikių mokiniams, turintiems vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui pažymima, kad Lietuvos mokykloms rekomenduojami pagrindiniai sutrikusio intelekto mokinių ugdymo principai – ugdymo funkcionalumas, ugdymo turinio suasmeninimas. Gebėjimo ugdymo metodai gali būti: a) mokymas atlikti visą veiksmą, pamažu tobulinant atskiras jo grandis; b) pažymima, kad vidutiniškai, žymiai ir labai žymiai sutrikusio intelekto vaikai mokosi lėtai, nedideliais žingsneliais (etapais), todėl būtina daug kartų kartoti tą pačią informaciją, ugdyti tą patį gebėjimą; įtvirtinant gebėjimą, rekomenduojama keisti priemonę, aplinką, kontekstą; pereinama prie kito etapo tik po to, kai gerai perprantamas ankstesnis ir pan.; c) akcentuojama nuolatinė pedagoginė pagalba, atsižvelgiant į mokinio poreikius ir galimybes, įgūdžio sudėtingumą, tačiau svarbu, kad pagalbos nebūtų per daug, nes perdėta globa mažina vaiko savarankiškumą, pasitikėjimą savimi.

Pasak, Gevorgianienės (1999) svarbiausiu pedagogo bendravimo su mokiniais bruožu turi būti atidumas ir jautrumas mokiniui, jo iniciatyvai, saviraiškai, mokinio emocinis pastiprinimas, vertingumo akcentavimas, pozityvus saviraiškos interpretavimas. Siekiama, kad mokiniai mokytųsi elementarios savistabos – pedagogo dėmesys mokiniui kaip asmeniui turi sustiprinti pirmiausia jo paties savęs suvokimą. Autorė atskleidžia, jog taikant šią interpretavimo metodiką, nors ir elementariu lygiu, tačiau ugdomi vaikų turinčių intelekto sutrikimų savistabos, savęs supratimo, savęs vertinimo gebėjimai. Autorė teigia, jog pedagogas tampa nuolatiniu tarpininku tarp mokinių, nukreipiančiu, skatinančių mokinių geranorišką dėmesį vienas kitam.

Apibendrinant, galima teigti, jog požiūris orientuotas į vaiko stiprybes, išreiškia nuostatą pripažinti asmens unikalumą, turimus gebėjimus ir jais besiremiant toliau juos ugdyti. Vaikų,

turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialinių įgūdžių pažinimas ir ugdymas gali garantuoti sėkmingesnį socializacijos procesą. Todėl pedagogų vaidmuo ugdant mokinius, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą yra labai svarbus, nes jie atsižvelgdami į mokinių individualius gebėjimus ir galias gali pasirinkti geriausius būdus, metodus ir priemones.

4. SOCIALINIŲ ĮGŪDŽIŲ UGDYMO PROGRAMŲ LIETUVOJE ANALIZĖ

Šiuolaikinės prevencinės programos apima visuminį žinių, gyvenimo įgūdžių, nuostatų ir vertybių ugdymą. Tai ne vienkartinis aktas, o ilgas, sistemingas darbas, todėl jokiomis „greitomis“ priemonėmis šios socialinės problemos negali būti išspręstos. Visose Europos Sąjungos šalyse pripažįstama, kad mokykla yra svarbiausia aplinka bendrajai prevencijai vykdyti, todėl plečiama mokyklų kova su neigiamais visuomenės reiškiniais, kuriamos mokykloms skirtos prevencinės programos ir prevenciniam darbui rengiami mokytojai. Geros vaikų savijautos mokykloje, vaikų sveikatos, fizinio, psichinio socialinio saugumo mokykloje užtikrinimo siekiai atsispindi ir pagrindiniuose valstybės teisės aktuose – Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“, Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programoje, Geros mokyklos koncepcijoje ir kt. Pagrindinis akcentas – mokinio sveikatos plačiąja prasme – dvasinės, fizinės, psichinės, kultūrinės ir socialinės gerovės puoselėjimas. Valstybės lygiu prevencinės veiklos srityje yra keliami šie strateginiai prioritetai: plėsti bendrosios prevencinės veiklos švietimo sistemoje mastą (siekti, kad prevencinis darbas, prevencinė veikla taptų kiekvienos mokyklos kasdienybe formaliajame ir neformaliajame švietime); analizuoti rizikingos mokinių elgsenos priežastis, skatinti kurti tikslines prevencines programas ir taikyti jas pagal poreikį; užtikrinti tikslinių prevencinių programų kokybę; vykdyti prevencinės veiklos efektyvumo stebėseną.

Mokinių socialiniai įgūdžiai yra ugdomi įvairių programų ir vadovų pagalba. Pagal prevencinių programų autorystę (programų rengėjus) Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos gali rinktis įgyvendinti:

1. **Nacionalines programas**, parengtas Lietuvos ekspertų ir taikomas Lietuvos švietimo sistemoje *(„Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa“, „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“ ir kt.*). 2015 m. parengtos trys naujos prevencinės programos: seksualinės prievartos prieš vaikus ir seksualinio vaikų išnaudojimo prevencijos programa *„Saugok ir gerbk mane“,* konfliktų prevencijos programa *„Taiki mokykla“* ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa *„Savu keliu“* (Auškelis, Dulinskaitė, Valantiejienė, 2010).
2. **Tarptautines** (parengtas užsienio šalių ekspertų ir įgyvendinamas tarptautiniu mastu) **ir Lietuvoje adaptuotas** (modifikuotas atsižvelgiant į Lietuvos švietimo sistemos specifiką) **programas** *(„Zipio draugai“, „Antras žingsnis“, „Olweus patyčių*

prevencijos programa“, LIONS QUEST programa „Paauglystės kryžkelės“, programos „Linas – pagalba vaikams“, „Sniego gniūžtė“ ir kt.);

Lietuvoje vykdomos šios nacionalinės programos:

- S. Kemerienės, R. Mazūrienės ir kt. (2001) programa „Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas pradinių klasių moksleivių įgūdžiams ugdyti“;
- L. Bulotaitės, V. Gudžinskienės, O. Rugevičienės (2004) „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“, skirta ikimokyklinio, pradinio ugdymo įstaigoms;
- L. Bulotaitės, V. Gudžinskienės, A. Davidavičienės (2005) „Gyvenimo įgūdžių ugdymas“ skirta V-VIII klasių mokiniams;
- L. Bulotaitės, V. Gudžinskienės, I. Pilkauskienės (2005) „Gyvenimo įgūdžių ugdymas“ skirta IX-X klasių mokiniams;
- P. Dawsono, R. Guare (2004) praktiniu vadovu „Vaikų ir paauglių gebėjimai organizuoti veiklą“ („Executive skills in children and addolescents“);
- M. Leliugienės, J. Klemkaitės (2004) ugdymo programa „Savęs pažinimas“;
- A. G. Davidavičienė, D. Jakuciunienė, dr. E. Latauskienė, dr. O. Monkevičienė, dr. E. Motiejūnienė ir kt. (2006) „Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa“;
- N. Sturlienės (2007) „Socialinių įgūdžių ugdymo programa Tiltai“;
- R. Ives (2009) „Vaikų gyvenimo įgūdžių ugdymas“;
- S. Kemerienės, R. Mazūrienės, A. Petronio, A. Morkvėnaitės Vasiliauskienės ir S. Valantiejienės (2009) „Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas“.

Socialinių įgūdžių ugdymo vadovų ir programų autoriai pažymi, kad mokiniams trūksta socialinių įgūdžių. 4 lentelėje išskirti, kokie yra pagrindiniai ugdytini socialiniai įgūdžiai.

4 lentelė. Socialinių įgūdžių ugdymo vadovai ir pagrindiniai socialiniai įgūdžiai.

Autorius, metai	Vadovas	Ugdytini socialiniai įgūdžiai
L. Bulotaitė, V. Gudžinskienė (2004)	„Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“	Savęs pažinimas, bendravimas, bendradarbiavimas, sprendimų priėmimas, gyvenimo sunkumų įveikimas.
N. Sturlienės (2007)	„Socialinių įgūdžių ugdymo programa Tiltai“	Savęs pažinimas ir savigarba, gebėjimai bendrauti ir priimti sprendimus, valdyti jausmus,

		įveikti stresą; atsisakymas;, kritinis ir kūrybinis mąstymas.
R. Ives (2009)	„Vaikų gyvenimo įgūdžių ugdymas“	Mokėjimas priimti teisingus sprendimus ir spręsti problemas; kūrybiškai ir kritiškai mąstyti; bendrauti su individais ir visuomene; pažinti save; būti empatiškam; valdyti emocijas ir įveikti stresą.
S. Kemerienė, R. Mazūrienė, A. Petronis, A. Morkvėnaitės Vasiliauskienė ir S. Valantiejienė (2009)	„Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas“	Gebėjimas pasirinkti tinkamą išeitį (elgesio modelį), esant priešiškam kito asmens elgesiui, konfliktinei situacijai ar rizikai sveikatai. Gebėjimas tinkamai bendrauti su bendraamžiais, pasirinkti draugus. Gebėjimas pasirinkti prosocialų elgesį bendraujant su kitais žmonėmis, įveikiant neigiamas emocines būsenas, rizikos situacijas. Gebėjimas įveikti stresą, įvairias traumuojančias situacijas.

Visgi, Lietuvoje nėra specializuotų socialinių įgūdžių ugdymo programų vaikams, turintiems intelekto sutrikimų.

Lietuvoje vykdomų nacionalinių socialinių įgūdžių ugdymo programų apžvalga:

1. *Bulotaitės ir Gudžinskienės „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programoje“* iškeliamas tikslas – parengti ne kuo daugiau žinančius, o savimi pasitikinčius, komunikabilius, įvairius gyvenimo sunkumus įveikti gebančius jaunuolius. Autorės pabrėžia šeimos vaidmenį ugdymo procese ir pažymi, jog tėvai turi pati mokyklos partneriais ugdant vaikų socialinius įgūdžius. Programa suskirstyta į 5 dalis: ikimokyklinukams, pradinių klasių mokiniams (1 – 4 klasės), viduriniojo amžiaus mokiniams (5 – 8 klasės) ir vyresniojo amžiaus mokiniams. Kiekvienoje dalyje išskiriamos 5 vaikų ir jaunuolių vystymosi sritys:

- **Savimonė** (savęs pažinimas, mokėjimas reikšti savo jausmus ir bendrauti, darbas grupėje, pokyčių įveikimas ir pan.).
- **Priklausymas grupei** (bendraamžių grupės įtaka, buvimas grupėje, draugystė, atstūmimas ir praradimai, negalė, etniniai skirtumai ir pan.).
- **Poreikiai, teisės ir atsakomybė** (mūsų elgesio pasekmės, poreikių išsiaiškinimas, gyvenimas šeimoje, rūpinimasis kitais, sveikatos ugdymas ir pan.).
- **Kasdienės situacijos** (konfliktų sprendimas, prievarta, rūkymas, alkoholis, savisauga, pirmoji pagalba, reklamos įtaka ir pan.).
- **Rizikos situacijos** (rizikos supratimas, išgyvenimas, narkotikai ir sportas, ŽIV, seksualinis elgesys ir pan.).

Pagal kiekvieną šią vystymosi sritį ugdomi įvairūs gyvenimo įgūdžiai. Autorės pateikia šiuos: problemų sprendimas, sprendimų priėmimas, kūrybinis mąstymas, kritinis mąstymas, bendravimo įgūdžiai, savęs pažinimas, streso įveikimas, atsisakymo įgūdžiai. Šioje programoje visi gyvenimo įgūdžiai skirstomi į: savęs pažinimo, bendravimo, bendradarbiavimo, sprendimų priėmimo, gyvenimo sunkumų įveikimo.

2. *Leliugienės ir Klemkaitės (2004) ugdymo programa „Savęs pažinimas“*. Ši programa patvirtinta Socialinių darbuotojų rengimo centre. Jos tikslas – remiantis krikščioniškomis vertybėmis ugdyti visavertę asmenybę, gebančią veikti šiuolaikinėje visuomenėje. Pasak autorių vienas pagrindinių uždavinių šioje programoje yra mokyti vaikus atpažinti ir įvardinti savo jausmus.

3. *Davidavičienės, Jakuciunienės, Latauskienės, Monkevičienės, Motiejūnienės ir kt. (2006) „Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa“*. Prevencine veikla siekiama ugdyti sveiką gyvenseną, formuoti prosocialų elgesį ir mokymąsi, ugdyti socialinius ir gyvenimo įgūdžius siekiant mažinti rizikos veiksnių įtaką asmenims. Svarbu ne tik teikti informaciją apie psichiką veikiančias medžiagas, jų poveikį, vartojimo pasekmes, bet ir keisti žmonių nuostatas, ugdyti psichologinį atsparumą, puoselėti psichologinę brandą tikintis, kad ateityje tai užkirs kelią įvairiems asmenybės sutrikimams, socialinėms disfunkcijoms, taip pat svaiginimuisi alkoholiu ar kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis. Metodai turi formuoti gyvenimo įgūdžius, reikalingus daryti teisingus sprendimus priklausomai nuo įvairių situacijų ir aplinkos.

4. *Sturlienės (2007) „Socialinių įgūdžių ugdymo programa Tiltai“*. Šios programos tikslas – turinčių elgesio sunkumų, nusikalsti linkusių paauglių socializacija, psichologinio atsparumo stiprinimas, jų prosocialių vertybių ir nuostatų diegimas. Uždaviniai: paauglio asmenybės potencialo ir jos augimo vidaus išteklių atskleidimas; konkrečių socialinių įgūdžių ugdymas; savo asmenybės ir kitų žmonių sveikatos ir gyvybės vertingumo nuostatų formavimas. Šioje programoje išskirti socialiniai įgūdžiai:

- **Savęs pažinimas ir savigarba.** Tai gebėjimas pažinti ir įvertinti savo asmenybės ypatybes, stiprybes ir silpnybes.
- **Gebėjimas bendrauti.** Gebėjimai išlaikyti draugiškus ryšius su aplinkiniais, išklausyti kitus, išreikšti savo jausmus, suprasti kito jausmus ir elgesio motyvus.
- **Gebėjimas priimti sprendimus.** Tai galėjimas apibrėžti problemą, išsiaiškinti siekiamą tikslą, generuoti problemos sprendimo alternatyvas ir jas įvertinti bei rinkti tinkamiausią ir praktiškiausią. Tai atsakomybės už sprendimus ir padarinius prisiėmimas.
- **Gebėjimas spręsti konfliktus.** Tai mokėjimas spręsti konfliktus konstruktyviai: įsisąmoninti konfliktą, atpažinti ir išreikšti jausmus, išsiaiškinti tikruosius poreikius ir norus, ieškoti problemos sprendimo ir priimti jį.
- **Gebėjimas valdyti jausmus.** Jausmų ir emocijų valdymo įgūdžiai apima tris procesus: atpažinimą, įsisąmoninimą ir išreiškimą. Jausmų atpažinimas, kontrolė ir įvardinimas.
- **Gebėjimas įveikti stresą**. Svarbu mokytis atpažinti stresą ir jį įveikti. Tam padeda mokymasis aiškiai ir pozityviai mąstyti, atsipalaiduoti, paramos ieškojimas ir teikimas, fizinės sveikatos puoselėjimas.
- **Gebėjimas atsisakyti.** Tai įgūdžiai tinkamai pasakyti „Ne“ tada, kai norima tai pasakyti, kad kiti suprastų pasiryžimą atsisakyti. Tai pasipriešinimas spaudimui. Kai žmogus pasitiki savimi, jo atsisakymas skamba tvirtai, ryžtingai, bet kartu ramiai.
- **Kritinis ir kūrybinis mąstymas.** Sprendžiant problemas, ypatingą reikšmę turi kritinis mąstymas, t. y. gebėjimas atskirti faktus nuo išankstinių nuostatų ir nuomonių.

5. *Ives R. (2009) „Vaikų gyvenimo įgūdžių ugdymas“. Programa išleista Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos specialistų.* Ši metodinė medžiaga skirta parengti vaikus sėkmingai prisitaikyti gyvenime, bendraamžių ir suaugusiųjų aplinkoje, atsispirti psichoaktyviosioms medžiagoms. Gyvenimo įgūdžių ugdymas moko:
    - **priimti teisingus sprendimus ir spręsti problemas;**

- **kūrybiškai ir kritiškai mąstyti;**
- **bendrauti su individais ir visuomene;**
- **pažinti save;**
- **būti empatiškam;**
- **valdyti emocijas ir įveikti stresą.**

„Vaikų gyvenimo įgūdžių ugdymo“ metodinė medžiaga yra skirta 11–14 metų vaikų ir paauglių gyvenimo įgūdžiams ugdyti bei pagrindinėms žinioms apie socialinį bendravimą ir kultūrą suteikti. Ši metodinė medžiaga gali sėkmingai papildyti kitas įgyvendinamas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos ir gyvenimo įgūdžių ugdymo programas.

6. *Kemerienės, Mazūrienės, Petronio, Morkvėnaitės Vasiliauskienės ir Valantiejienės (2009) „Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas“.* Pradinių klasių mokiniams skirto „Socialinių įgūdžių ugdymo vadovo“ praktinis taikymas padeda vaikus mokyti:

- **Pozityvaus elgesio įgūdžių:** kaip būti dėmesingam kitam, kaip nuspręsti, kuo užsiimti, kaip taisyti klaidas ir kt.;
- **Bendravimo įgūdžių:** kaip pasiūlyti, paprašyti padėti, įsitraukti į bendrą veiklą ir kt.;
- **Savo ir kitų jausmų suvokimo įgūdžių:** kaip suprasti, ką jaučia kitas ir parodyti, jog supratai, kaip išreikšti savo jausmus;
- **Savikontrolės įgūdžių:** kaip susivaldyti, kaip elgtis, kai tave erzina, kaip pripažinti savo elgesio pasekmes;
- **Streso įveikimo įgūdžių:** kaip reaguoti į sunkumus, kaip reaguoti jei tau rodomas priešiškumas, jei jautiesi atstumtas ir kt.

2015 m. parengtos trys naujos prevencinės programos:

1. *Seksualinės prievartos prieš vaikus ir seksualinio vaikų išnaudojimo prevencijos programa „Saugok ir gerbk mane“.* Prevencinės programos paskirtis – padidinti mokyklos bendruomenės narių kompetenciją ir gebėjimą atpažinti seksualinę prievartą patiriančius mokinius, paskatinti mokytojus, mokyklos specialistus bei kitus mokyklos darbuotojus, policijos, vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojus, tėvus bendradarbiauti apsaugant mokinius nuo seksualinės prievartos ir seksualinio išnaudojimo. Tikslingai vykdant šią programą padidinama visos mokyklos bendruomenės kompetencija ir jautrumas mokinių seksualinės prievartos atpažinimo, įveikimo ir prevencijos klausimais, taip užkertant kelią besimokančių vaikų ir jaunimo seksualiniam išnaudojimui.
2. *Konfliktų prevencijos programa „Taiki mokykla“.* Programos tikslas – įgalinti mokyklos bendruomenės narius konstruktyviai spręsti konfliktus ir mažinti agresyvaus bendravimo

apraiškas, mokykloje sukurti tokią mokymuisi draugišką aplinką, kurioje kiekvienas mokyklos bendruomenės narys būtų fiziškai ir psichologiškai saugus, kad galėtų dirbti ir mokytis, palaikyti konstruktyvius ryšius tarp mokytojų, tėvų ir mokinių, kad kiekvieno poreikiai ir skirtingumas būtų gerbiami. Tiksliai ir kokybiškai vykdydama programą mokyklos bendruomenė gali tikėtis saugesnės ir ramesnės aplinkos, o jos nariai – nuoširdesnių ir abipuse pagarba bei pasitikėjimu grįstų santykių.

3. *Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa „Savu keliu“*. Programos tikslas - įgalinti mokyklos bendruomenes mažinti mokinių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo riziką ir skatinti apsauginių veiksnių formavimąsi. Programa siekiama:

- Suteikti mokyklos bendruomenės ir su ja susijusiems suaugusiems nariams žinių apie psichoaktyviąsias medžiagas, jų vartojimą, vartojimo rizikos ir apsauginius veiksnius.
- Parengti mokyklos mokytojus ir specialistus vykdyti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programą skirtingų amžiaus grupių mokiniams (nuo 2 iki 12 klasės): - suteikti mokiniams žinių apie psichoaktyviąsias medžiagas, jų vartojimo rizikos ir apsauginius veiksnius; - ugdyti mokinių socialinius įgūdžius; - skatinti mokinių kritinį ir kūrybinį mąstymą. Nurodoma, jog programos metu bus ugdomi šie socialiniai įgūdžiai: bendravimas, draugystė; sprendimų priėmimas; jausmai ir emocijos; atsisakymo įgūdžiai.

Lietuvoje vykdomų nacionalinių ir Lietuvoje adaptuotų socialinių įgūdžių ugdymo programų apžvalga:

1. *„Zipio draugai“ vykdytojas VšĮ „Vaiko labui“* . Programos tikslas – padėti 5 – 7 metų vaikams socialinių bei emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų siekiant geresnės vaikų socialinės savijautos. Programa „Zipio draugai“ moko vaikus, kaip įveikti kasdienius emocinius sunkumus: atstūmimą, vienatvę, patyčias ar priekabiavimą, sunkius pokyčius. Padeda suvokti ir skatina kalbėti apie savo jausmus, ieškoti būdų su tais jausmais susitvarkyti. Moko vaikus empatijos, susirasti draugų, kreiptis paramos ir ją priimti bei padėti aplinkiniams. Padeda ne tik nesileisti būti patyčių aukomis, bet ir patiems netapti priekabiautojais. (VšĮ „Vaiko labui“ http://www.vaikolabui.lt/zipio-draugai/)

2. *„Antras žingsnis“ vykdytojas VšĮ „Paramos vaikams centras“*. Programa „ Antras žingsnis“ – tai socialinius – emocinius įgūdžius ugdanti bei stiprinanti programa. Jos esmė – mažinti vaikų agresyvų elgesį, išmokyti vaikus susitvarkyti su savo jausmais, atsispirti impulsyviam elgesiui, išspręsti konfliktus, išspręsti problemas ir suprasti savo elgesio pasekmes. Jos metu mokiniai išmoksta **savireguliacijos** –

tai leidžia mokiniui tinkamai ir produktyviai dalyvauti klasės darbe. Išsiugdo **empatiją** – tai leidžia vaikams tvarkytis su savo jausmais ir spręsti tarpasmeninius konfliktus su kitais. Moksleiviai mokosi **emocijų valdymo** – stiprių emocijų atpažinimas bei mokėjimas nusiraminti leidžia save sukontroliuoti bei nesielgti agresyviai. Mokiniai įgyja **problemų sprendimo** įgūdžių – tai leidžia tinkamai spręsti bendraamžių tarpasmeninius konfliktus bei mažina impulsyvų ir agresyvų elgesį (*VšĮ „Paramos vaikams centras“* http://www.pvc.lt/lt/component/content/article/26-vykdomi-projektai/2014-m-projektai/43-apsaugok-mano-vaikyste).

3. *LIONS QUEST programa „Paauglystės kryžkelės“ vykdytojas VšĮ „LIONS QUEST LIETUVA*“. Paauglystės kryžkelės – įrodymais pagrįsta programa, kuri padeda mokytojams kurti saugią mokymosi aplinką ir ugdyti gyvenimo įgūdžius, padedančius mokiniams išgyventi paauglystės metus. Išsamios pamokos ir pagalbinė programos medžiaga suvienija mokyklos personalą, šeimą, bendruomenę ir jaunus žmones. Ši programa į Bendrąsias ugdymo programas integruoja socialinį ir emocinį ugdymą, charakterio ugdymą, psichoaktyviųjų medžiagų ir patyčių prevenciją bei mokymąsi tarnaujant, taip skatindama tinkamą paauglių vystymąsi. Nurodyta, jog programoje ugdomi šie įgūdžiai: savimonė, savitvarda, socialinis sąmoningumas, bendravimas, bendradarbiavimas, atsakomybė, sprendimų priėmimas, mokymasis tarnaujant, aukštesnio laipsnio mąstymo įgūdžiai, problemų sprendimas, nepasidavimas neigiamai bendraamžių įtakai, santykių stiprinimas, dėkingumas šeimai, tikslų iškėlimas. (VšĮ „Lions Quest Lietuva“ http://lions-quest.lt/paauglystes-kryzkeles/)
4. *„Sniego gniūžtė“ vykdytojas Lietuvos krikščioniškojo jaunimo blaivybės sąjunga „Žingsnis“.* Tai jaunimo programa, kuri daugiausiai dėmesio skiria prevencijai ir tiki, kad kiekvienas gali priimti teisingus sprendimus. Be to, ji padeda ugdyti bendravimo, vadovavimo įgūdžius bei skatina linksmintis be svaigalų. Programos metu siekiama problemas spręsti kompleksiškai:
    - Supažindinti paauglius su kvaišalų žala organizmui bei vartojimo pasekmes.
    - Ugdyti paauglio psichologinį atsparumą neigiamam aplinkos poveikiui (išmokti pasakyti „Ne”, įveikti psichologinę krizę).
    - Išmokyti paauglį pažinti save, ugdyti jame pasitikėjimą savimi, savos vertės pajautimą įvairių užsiėmimų, skatinančių atskleisti kiekvieno žmogaus sugebėjimus pagalba.

- Išmokti priimti aplinkinius tokius, kokie jie yra bei gerbti jų nuomonę ir teises.
- Išmokyti bendradarbiauti su vyresniaisiais, pasitikėti jais, dirbti ir žaisti kartu. (*Lietuvos krikščioniškojo jaunimo blaivybės sąjunga „Žingsnis“* http://www.zingsnis.lt/sniego-gniuzte/ *)*

Nei vienoje programoje nėra kalbama apie mokinių, turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymą, kuris yra ypatingai svarbus, nes daugelis tyrėjų pažymi, kad socialinių įgūdžių trūkumas – vienas ryškesnių intelekto sutrikimo požymių (Bielecki, Swender, 2004; Gresham, Sugai, Horner, 2001), pasireiškiantis verbalinės ir neverbalinės komunikacijos problemomis, vedančiomis prie individo socialinės atskirties (Kampert, Goreczny, 2007). Vidutinį intelekto sutrikimą turintys vaikai pasižymi negebėjimu sukurti ir išlaikyti santykių su bendraamžiais ar kitais asmenimis; neadekvačia jausmų ar elgesio raiška; sunkumais reiškiant norus, prisitaikant socialinėse aplinkose; šie vaikai dėl savo neadekvataus elgesio patiria socialinio bendravimo trūkumą, menką visuomenės palaikymą; jie gali jaustis atstumti, socialiai izoliuoti ir labiau vieniši nei įprastos raidos bendraamžiai (Bauminger, Kasari, 2000), netgi jei mokosi bendrojo lavinimo mokyklose (Chamberlain, 2001). Pažymima (Safyran, 2000; Cragar, Horvath, 2003), kad mokiniai, kurie be kitų pagalbos nepajėgia suprasti socialinių signalų, tarpasmeniniuose santykiuose patiria pasikartojančių nesėkmių. Japonijoje atliktas tyrimas atskleidė, kad paaugliai turintys intelekto sutrikimų, kurie dalyvavo socialinių įgūdžių programoje, efektyviai prisiminė ir suprato ugdymo turinį, susijusį su socialiniais gebėjimais ir tarpasmeniniais santykiais (Hayashi ir kt. 2011).

Apibendrinant, galima teigti, jog Lietuvoje vykdomų prevencinių programose socialiniai įgūdžiai dažniausiai yra ugdomi per prevencinės programas, didžiąja dalimi jos susijusios su svaigalų ir patyčių prevencija. Programose pažymima, jog pagrindinis tikslas yra mokinio gebėjimas veikti šiuolaikinėje visuomenėje mažinant rizikos veiksnių įtaką. Taip pat, programose akcentuojami kasdienių sunkumų įveikimo gebėjimai, pasitikėjimas savimi, bendravimo ir bendradarbiavimo ugdymas. Atlikus analizę, paaiškėjo, jog pagrindiniai ugdytini socialiniai įgūdžiai yra:

1. *Bendravimas ir bendradarbiavimas.*
2. *Jausmų pažinimas ir valdymas.*
3. *Atsakomybės prisiėmimas ir sprendimų priėmimas.*
4. *Streso valdymas ir gyvenimo sunkumų įveikimas.*
5. *Atsisakymo įgūdžiai (mokėjimo pasakyti „ne“ ir nepasidavimas aplinkos įtakai).*

Nei vienoje programoje, nėra pažymimas ar pabrėžiamas mokinių, turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymas, nors jis, kaip rodo literatūros analizė yra labai svarbus, dėl šių

mokinių patiriamų gyvenimo sunkumų. Tinkamais metodais ir būdais ugdomi mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą geba įgyti ir pritaikyti socialinius įgūdžius kasdieniame gyvenime.

5. TYRIMO METODOLOGIJA

Pedagogų patirčiai, ugdant vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius atskleisti pasirinktas kokybinio fenomenografinio tyrimo metodas, leidžiantis atskleisti problemą per unikalią pedagogų patirtį apie tiriamą reiškinį.

Fenomenografijoje dauguma tiriamų problemų yra susiję su siekimu aprašyti, kaip žmonės patiria fenomeną, fenomenografijos pažintinis tikslas yra žmogiškoji patirtis ir suvokimas (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Remiantis šiais teiginiais, fenomenu laikomas mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialinių įgūdžių ugdymas, kuris yra atlikto empirinio tyrimo objektas. Autoriai teigia, kad fenomenografija siekia atskleisti ryšius tarp veikėjo ir nagrinėjamo fenomeno, o objekto neįmanoma analizuoti atsietai nuo subjekto turimos patirties, kadangi objektas ir subjektas yra tarpusavyje glaudžiai susiję. Remiantis šiais teiginiais, veikėju (subjektu) laikytini tyrime dalyvavę informantai, o objektu, su kuriuo sąveikauja subjektas, laikytinas mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialinių įgūdžių ugdymas. Empirinio tyrimo metu siekta atskleisti šio ugdymo realijas, tiriant specialiųjų pedagogų patirtį: kaip ugdo mokinius turinčius vidutinį intelekto sutrikimą, kokius metodus ar priemones taiko savo darbe, su kokiais sunkumais susiduria ugdydami socialinius įgūdžius ir t.t. Pasak Bitino, Rupšienės ir Žydžiūnaitės (2008) tyrimo duomenys, rezultatai gali būti sąveikos su tiriamaisiais produktas, gaunamas interviu metu, o tyrėjas, aprašydamas skirtingus to paties fenomeno patyrimo būdus, remiasi tyrimo dalyvių pasakojimais. Taigi, organizuojant kokybinį tyrimą, tikslingai pasirinktas individualus giluminis pusiau struktūruotas interviu (atliktas 2016 m. gruodžio mėn.– 2017 m. balandžio mėn.) metodas.

Tyrimo instrumento parengimas. Buvo išskirtos 3 tyrimo temos. Kiekvienai tyrimo temai

suformuluoti tyrimo klausimai, o šiems – interviu klausimai. 5 lentelėje pateikiamas sukurtas tyrimo instrumentas.

5 lentelė. Tyrimo temos, tyrimo klausimai ir interviu klausimai

Tyrimo tema	**Tyrimo klausimai**	**Interviu klausimai**
Svarbiausi socialiniai įgūdžiai, ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą	Kokius socialinius įgūdžius turi mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą?	Kokius pastebite vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius?
		Kaip manote, kokių socialinių įgūdžių labiausiai trūksta vaikams turintiems vidutinį intelekto sutrikimą?
		Kaip manote, nuo ko priklauso vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialiniai įgūdžiai? Kodėl?
	Kokios yra pedagogų galimybės ugdant vaikų turinčius vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius?	Kokie, socialiniai įgūdžiai, Jūsų nuomone yra svarbiausi, ugdant vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą?
		Kokių įgūdžių juos mokote?
Efektyviausios priemonės ugdant vaikų socialinius įgūdžius	Kokios priemonės yra efektyvios ugdant mokinius turinčius vidutinį intelekto sutrikimą?	Kokios, Jūsų nuomonė priemonės yra efektyviausios ugdant vaikus turinčius vidutinį intelekto sutrikimą?
		Papasakokite, kaip Jūs ugdote mokinių socialinius įgūdžius?
		Kaip pasirenkate mokymo turinį, medžiagą? Ar galėtumėte pateikti praktinių pavyzdžių?
Sunkumai ugdant vaikų socialinius įgūdžius	Su kokiais sunkumais susiduriate ugdydami mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius?	Kaip Jūs vertinate savo kompetencijas ugdyti vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialinius įgūdžius?
		Su kokiais sunkumais susiduriate?

		Kokia pagalba Jums reikalinga?

Tyrimo etika. Organizuojant tyrimą, buvo gautas žodinis mokyklos direktoriaus sutikimas atlikti tyrimą su mokyklos specialiaisiais pedagogais. Interviu dalyvių dalyvavimas buvo savanoriška. Atliekant tyrimą buvo remiamasi bendraisiais tyrimo etikos principais: savanoriškumo, privatumo, konfidencialumo, anonimiškumo ir pagarbos asmeniui (B. Bitinas, L.Rupšienė, V. Žydžiūnaitė, 2008). Siekiant išlaikyti tiriamųjų anonimiškumą darbe neskelbiama asmeninių duomenų apie informantus, dalyvavusius interviu.

Tyrimo imtis. Organizuojant tyrimą, pasirinktas tikslinės tyrimo imties sudarymo būdas: į tyrimą siekta įtraukti specialiuosius pedagogus, kurių pedagoginio darbo patirtis apima mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, ugdymą ir netrumpesnė, nei 10 metų. Tyrime dalyvavo 7 specialieji pedagogai iš Vilniaus (žr. 6 lentelę). Pristatant kokybinio tyrimo analizę, vartojamas informanto terminas – asmuo, teikiantis informaciją kokybinį tyrimą atliekančiam tyrėjui (pagal Bitiną, Rupšienę, Žydžiūnaitę, 2008).

6 lentelė. Duomenys apie informantus

Dalyviai	Amžius	Išsilavinimas	Pedagoginio darbo trukmė su vaikais turinčiais intelekto sutrikimų	Mokinių, sutrikimų apibūdinimas
SP1	39	Bakalauras Vilniaus pedagoginis universitetas – socialinė pedagogika, magistras Šiaulių universitetas – specialioji pedagogika	12	Įvairiapusis raidos sutrikimas, Dauno sindromas, visų laipsnių intelekto sutrikimai nežymus, vidutinis, žymus, kompleksine negalia.
SP2	55	Bakalauras Vilniaus pedagoginis universitetas – fizika, magistras Vilniaus universitetas – specialioji pedagogika	17	Visų laipsnių intelekto sutrikimai: nežymus, vidutinis, žymus; kompleksinė negalia, įvairiapusis raidos sutrikimas, Dauno sindromas
SP3	62	Šiaulių universitetas – defektologija, oligofreno pedagogika	40	Vidutinis, nežymus, intelekto sutrikimas, Dauno sindromas, autizmo spektro sutrikimai, kompleksinė negalia.

SP4	37	Bakalauras Vilniaus pedagoginis universitetas – socialinė pedagogika, magistras Šiaulių universitetass – specialioji pedagogika	12	Visų rūšių intelekto sutrikimai, Dauno sindromas, kompleksinė negalia, autizmo spektro sutrikimai.
SP5	58	Bakalauras - Vilniaus pedagoginis universitetas – istorija, magistras Vilniaus pedagoginis universitetas – specialioji pedagogika	34	Įvairiapusiai raidos sutrikimai, Dauno sindromas, elgesio ir emocijų sutrikimai, įvairaus laipsnio intelekto sutrikimai: nežymus, vidutinis, žymus
SP6	40	Bakalauras – Vilniaus pedagoginis universitetas – dailės ir technologijų pedagogika, magistras Vilniaus pedagoginis universitetas – specialioji pedagogika	12	Vaikais turinčiai Dauno sindromą, autizmo spektro sutrikimai, elgesio ir emocijų sutrikimai, intelekto sutrikimai: nežymus, žymus, vidutinis.
SP7	36	Bakalauras Vilniaus pedagoginis universitetas – istorija. Magistras Lietuvos edukologijos universitetas – specialioji pedagogika.	11	Įvairūs intelekto sutrikimų laipsniai, kalbos neišsivystymas, Dauno sindromas.

Tyrimo ribotumas. Vertinant atlikto empirinio tyrimo kokybę, reikėtų apžvelgti kelis aspektus kurie atskleidžia tyrimo ribotumą. Pirmoji aplinkybė, apribojusi tyrimo kokybę, susijusi su informantų pedagoginio darbo patirtimi ir tyrimo duomenų pobūdžiu. Pedagogių patirtis, tirta interviu metu, apima darbą su įvairiomis mokinių grupėmis: turinčiaisiais kompleksinę negalią, į kurią įeina įvairaus laipsnio intelekto sutrikimai; įvairiapusių raidos sutrikimų (autizmą); specifinių mokymosi sutrikimų; įvairaus laipsnio intelekto sutrikimai. Dalis informantų teigdami informaciją galėjo imti kitų negalių grupių mokinių socialinių įgūdžių ugdymo patirtis

Antroji nepalanki aplinkybė susijusi su tyrimo imties sudarymu. Tyrimo imtį sudarė Vilniaus miesto mokyklų specialieji pedagogai. Įdomu būtų nustatyti mažesnių miestų specialiųjų pedagogų patirtys ugdant vidutinį intelekto sutrikimą turinčius mokinius.

Tyrimo metodai. Duomenų rinkimo metodas – giluminis pusiau struktūruotas interviu, kuris buvo įrašomas į diktofoną, vėliau transkribuojamas „Word“ formatu. Šis duomenų rinkimo būdas pasirinktas, nes giluminio pusiau struktūruoto interviu metu galima išklausti, išgauti išsamią informaciją tiriamu klausimu. Interviu klausimai buvo numatyti iš anksto, tačiau nebuvo griežtai prisirišama prie tvarkos. Dėl susitikimo su informantas susitarta iš anksto. Interviu buvo vykdomas informantų darbo vietoje. Prieš interviu kiekvienas informantas buvo supažindintas su tyrimo etikos principais, aptariami iškilę klausimai. Citatos iš interviu pateikiamos pasviruoju šriftu, informantų kalba netaisyta.

Duomenų analizei taikytas kokybinės (content) turinio analizės metodas. Atliekant tyrimo duomenų analizę, tyrimo dalyviams taikyti kodai, sudaro specialybę „specialusis pedagogas“ žymintis sutrumpinimas SP ir eilės numeris nuo 1 iki 7. Tokiu būdu gauti kodai SP1, SP2, SP3, SP4, SP5, SP6 ir SP7. Kadangi tyrimo metu nėra lyginama skirtingų miestų specialiųjų pedagogų patirtis, sudarant kodus, nežymėtos vietovės, kuriose dirba informantai.

6. PEDAGOGŲPATIRTYS, UGDANT VAIKUS, VIDUTINĮ INTELEKTO SUTRIKIMĄ– TYRIMO REZULTATAI IR ANALIZĖ

6.1 Mokytojų išskiriami svarbiausi socialiniai įgūdžiai ugdant vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą.

Atlikus informantų atsakymų į atvirą klausimą: *kokia socialinių įgūdžių raiška pasižymi, mokiniai turintys vidutinį intelekto sutrikimą ir kokie socialiniai įgūdžiai yra svarbiausi ugdant mokinius, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą?* analizę gautos 6 kategorijos (žr. 8 lentelę)

8 lentelė. Mokytojų atpažįstamos, vaikų, turinčių intelekto sutrikimą socialinių įgūdžių apraiškos ir socialinių įgūdžių ugdymas.

KATEGORIJOS	**SUBKATEGORIJOS**
Pedagogų atpažįstamos, vaikų turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių stiprybės	Mandagumo apraiškos
	Savitvarka, apsitarnavimas
	Rūpinimasis aplinkiniais
	Bendravimo įgūdžiai
Pedagogų atpažįstami, vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialiniai poreikiai	Poreikis būti mylimiems
	Siekis būti pripažintiems
	Dalyvavimas bendroje veikloje
	Vienatvės poreikis
Pedagogų atpažįstami, vaikų turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių trūkumai	Mandagumo nebuvimas
	Buitiniai, savarankiškumo įgūdžiai
	Bendravimo įgūdžiai
	Emocijų, jausmų valdymas
	Santykių palaikymas
	Finansų valdymas
	Baimių apraiškos
	Lytiškumo supratimas
	Aplinkos įvertinimas
	Skirtingi socialiniai įgūdžiai
Pedagogų pastebimi veiksniai, darantys įtaką vaikų socialiniams įgūdžiams	Intelektinės galios
	Aplinka, kurioje gyvena

	Šeima
	Amžius
Pedagogų išskiriami, vaikų turinčių vidutinį intelekto sutrikimą svarbiausi socialiniai įgūdžiai	Emocijų valdymo Komunikaciniai įgūdžiai Savarankiškumo įgūdžiai Kritinis mąstymas
Socialiniai įgūdžiai, kurių pedagogai moko vaikus turinčius vidutinį intelekto sutrikimą	Emociniai įgūdžiai Mokėjimas bendrauti Kritinis mąstymas Savarankiškumo įgūdžiai

Pedagogų atpažįstamos, vaikų turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių stiprybės. Pažymima, jog mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą turi teigiamų socialinių įgūdžių apraiškų. Šios kategorijos turinys, atskleidžia, jog mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą rodo tam tikrus socialinius įgūdžius.

Informantės SP2 ir SP4 pastebi, jog kaip ir normalios raidos vaikai, vaikai turintys intelekto sutrikimų pasižymi tam tikrais mandagumo gebėjimais: „*Moka pasisveikinti, atsisveikinti [...] (SP2); „[...] sveikinasi, dėkoja“ (SP4).* Galima daryti prielaidą, jog kai kurie mokiniai įvaldę mandagas bendravimo taisykles. I

nformantės, pažymi, jog mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą rodo tam tikrus bendravimo įgūdžius: pirmoji informantė teigia, jog dalis mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą yra labai komunikabilūs: *„[...]* kiti tuo tarpu labai plėpus, komunikabulūs*“ (SP1). Septintoji antrina: „Yra labai daug kalbančių[...]“ (SP7).* Šie teiginiai rodo, jog jie geba išreikšti save žodine forma, pasikalbėti, pateikti klausimus, sąveikauti su kitais.

Informantės socialiniams įgūdžiams priskiria savitvarką ir buities įgūdžius. Informantės pažymi, jog šie mokiniai geba pasirūpinti savimi: *„[...] patys puikiai susitvarko“ (SP1); „[...] moka ir apsitarnauti, savarankiškai pavalgyti, susitvarkyti paskui save“ (SP6).* Trečioji informantė pažymi ne tik savitvarkos įgūdžius, bet ir savarankiškumo: *„[...] persirengia, kojines išsiskalbia [...] atvažiuoja viešuoju transportu į mokyklą (gyvena bendrabutyje)“ (SP3).* Šie pedagogių išskirti įgūdžiai rodo, jog mokiniai geba pasirūpinti savimi, turi savarankiškumo gebėjimų.

Pasak informančių, vaikai sugeba pasirūpinti ne tik savimi, bet ir aplinkiniais. Informantės atskleidžia, kad mokiniai gebą pasirūpinti kitais. Antroji informantė nurodo, jog mokiniai yra rūpestingi ir atsakingi: *„[...] išvykus į išvykas tai prižiūri vieni kitus, vedasi už rankos, rūpinasi, jaučia atsakomybę už silpnesnį.“ (SP2); „[...] ir kitu dar pasirūpina, patarnauja[...]“ (SP3).* Ši

subkategorija pabrėžia mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą bendradarbiavimo įgūdžius, empatiškumo jausmą, užuojautą kitam, galėjimą prisiimti įvairius vaidmenys, taip pat rodyti iniciatyvą.

Ši kategorija nurodo, jog mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą pasižymi, ne tik negebėjimais, bet ir tam tikrais socialiniais įgūdžiais, kurie reikalingi veikiant aplinkoje. Mokiniai pasižymi gebėjimu reikšti save žodine forma, pasikalbėti, pateikti klausimus, bendrauti ir sąveikauti su kitais. Ši subkategorija pabrėžia mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą bendradarbiavimo įgūdžius, empatiškumo jausmą, užuojautą kitam, iniciatyvos rodymą ir galėjimą prisiimti įvairius vaidmenys.

Pedagogų atpažįstami, vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialiniai poreikiai. Vaikai, turintys intelekto sutrikimų turi tokių pačių norų ir poreikių kaip ir jų normalios raidos bendrramžiai. Pedagagų atsakymai rodo, jog mokiniai turi poreikius būti pripažintiems, dalyvauti bendroje veikloje, būti mylimi, o kai kurie ir būti vieni.

Kaip vieną iš poreikių informantės pastebi siekį būti pripažintiems: *„[...]* nori labai pasirodyt prieš kitus, vaidina, kolidoriuose šūkauja, dėmesį nori atkreipti į save *[...]“ (SP5); „Visi nori turėti draugų, būti mėgstamais [...]“ (SP3); „[...]nori turėti draugų, būt pastebėti, tik vieniems sekasi kitiems ne [...]“ (SP7).* Vaikai, turintys intelekto sutrikimų, kaip ir visi nori būti pripažinti, mėgstami, turėti draugų, dalyvauti veiklose.

Pasak informantų gautų atsakymų, šiems mokiniams labai svarbu dalyvauti bendroje veikloje *„[...] visiems tai buvimas grupėje, dalyvavimas bendroje veikloje [...]“ (SP1); „Noras visur dalyvauti, pamatyti kažką naujo [...]“ (SP2).* Pastebimas poreikis dalyvauti bendroje veikloje.

Septintoji infomantės pažymi, jog mokiniai turi poreikį būti mylimi: *„Visi žmonės nori mylėti ir būti mylimi ir mūsų vaikai ne išimtis [...]“ (SP7)*.

Tuo tarpu kita dalis informantų, pažymi, jog kai kurie mokiniai nori būti vieni: *„[...]autistai nieko nenori tik vieni būti [...]“ (SP3); „[...]kiti kaip tik nori nepastebėti būti [...]“ (SP5).* Informantė (SP3) pažymi, jog vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų nori būti vieni, šį poreikį lemia šios negalios bruožai.

Galima teigti, jog kaip ir normalios raidos asmenys, šie mokiniai pasižymi įvairiais poreikiais: būti pripažintais, būti mylimais. Šie mokiniai nori dalyvauti bendroje veikloje, siekia pripažinimo. Nurodomas ir poreikis būti vieniems.. Vienišumo poreikį galima priskirti tam tikroms negaliu grupėms – šiuo atveju autizmo spektro sutrikimų turintiems vaikams.

Pedagogų atpažįstami, vaikų turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių trūkumai. Informantės nurodo, jog vaikams, turintiems intelekto sutrikimų pasireiškia įvairūs socialinių įgūdžių sunkumai.

Nors prieš tai esančioje kategorijoje mandagumas išskirtas kaip stiprybė, kitos pedagogės pažymi, jog vaikams trūksta mandagumo *„[...]užėję niekada nepasisveikins, nepadėkos [...]“ (SP1); „[...]praeidami pro šalį nepasisveikins [...]“ (SP4).* Taigi, galima daryti prielaidą, jog kiekvienas mokinys yra labai skirtingas ir pasižymi skirtingais mandagumo gebėjimais.

Skirtumą tarp mokinių įgūdžių galima įžvelgti ir buityje bei savarankiškume: *„[...] kai kurie pasižymi savitvarkos įgūdžiais, kitiems tai nelabai sekasi [...]“ (SP2); „Apsitarnavimo, savitvarkos, savo daiktų saugojimo„[...], negeba užsirišti batų, susitvarkyti paskui save [...]“ (SP1); „*Visų trūksta *[...] baigiant buitiniais įgūdžiais, kurie padeda savarankiškai gyventi.“ (SP6).* Informantų įžvalgos, leidžia daryti prielaidą, jog mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą pasižymi skirtingais savarankiškumo įgūdžiais.

Informantės nurodo, jog šiems mokiniams trūksta bendravimo įgūdžių: *„[...]bendravimo [...]“ (SP1); „Jie nelabai moka bendrauti tarpusavyje, šnekėtis, palaikyti pokalbį“ (SP2); „[...]bendravimo įgūdžių[...]“ (SP3); „Visų, pradedant nuo komunikacijos[...]“ (SP6).* Šios citatos parodo, jog jiems trūksta gebėjimų išreikšti save žodinę forma, sunku pradėti palaikyti pokalbį.

Informantės nurodo, jog šiems mokiniams sunkiai sekasi valdyti savo emocijas: *„[..]negali reguliuoti savo elgesio, emocijų, viską parodo, nemoka savyje laikyti.“ (SP2), „[...] emocijų valdymo, konfliktų sprendimo [...]“ (SP4).* Tai leidžia daryti prielaida, jog mokiniai pasižymi menkais savęs valdymo, savikontrolės gebėjimais, mokėjimais valdyti savo jausmus.

Informantė SP7 kaip silpnybę nurodo ir santykių palaikymą: *„[...]draugystės ilgai netrunka, vos kas ir susipyksta, o žiūrėk kitą dieną jau kitas draugas [...]“ (SP7).* Šis teiginys atskleidžia, jog mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą nesugeba palaikyti ilgalaikius santykius, nors naujus susikurti sekasi labai greitai, tik jų kokybė abejotina.

Informantė SP3 nurodo, jog šie mokiniai nesugeba valdyti finansų: *„[...]nemoka elgtis su pinigais, jais disponuoti [...]“ (SP7).* Interviu atskleidė, jog mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą pasižymi įvairiomis fobijomis: *„[...]* negali atsisakyti savo baimių, visko bijo*“ (SP4).* Informantė (SP7) nurodo, jog jiems sunku suprasti lytiškumo klausimus, nurodo: *„Manau daugiausiai trūksta, tai kas susiję su lytiniu švietimu, savo kūno priežiūra[...]“ (SP7).* Viena pedagogė pažymi, jog šie mokiniai nesugeba įvertinti aplinkos: „*Negeba įvertinti aplinkos, savo poreikių ir galimybių.“ (SP5).*

Net 5 informantės pabrėžia, mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinių įgūdžių skirtybės: *„Pastebiu, kad vaikai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą yra labai skirtingi.“ (SP1); „Kiekvienas vaikas yra labai individualus.“ (SP2); „Labai sunku pasakyti, nes įvairiai ir skirtingai“ (SP5); „Vaikų turinčių vidutinį intelekto sutrikimą įgūdžiai labai skiriasi, yra individualūs, kaip ir žmonių nėra vienodų, taip ir visų socialiniai įgūdžiai labai skiriasi“ (SP6).*

„*Labai individualiai, priklausomai nuo mokinių.“ (SP7).* Informantų atsakymai leidžia daryti prielaidą, jog kiekvieno mokinio, turinčio vidutinį intelekto sutrikimą socialiniai įgūdžiai yra labai skirtingi ir individualūs.

Informantės nurodo, jog jiems trūksta mandagumo, savarankiškumo, bendravimo, santykių palaikymo įgūdžių, tuo tarpu panašiose srityse kiti informantai pabrėžia gebėjimus. Apibendrinant, informantų pateikiamus socialinių įgūdžių trūkumus svarbu pabrėžti, jog visi mokiniai ir jų įgūdžiai yra labai skirtingi ir individualūs. Skirtingiems teiginiams įtakos gali turėti ir skirtinga pedagogių patirtis.

Pedagogų pastebimi veiksniai, darantys įtaką vaikų socialiniams įgūdžiams. Svarbu sužinoti informantų nuomonę apie veiksnius, kurie daro įtaką vaikų socialiniams įgūdžiams.

Informantės nurodo, jog įtaką socialiniams įgūdžiams daro intelektiniai gebėjimai: pirmoji informantė lygina vaikų gebėjimus: *„Vienas atrodo vaikas iš pažiūros gali viską atlikti, tačiau davus nurodymus negeba jų atlikti, kitas bendraujantis, šypsosi, tačiau negeba užsirišti batų, susitvarkyti paskui save. Manau, kad didelę įtaką tam turi intelekto lygis“ (SP1).* Trečioji informantė, taip pat, pateikia palyginimą, apie vienodo intelekto sutrikimo laipsnį nutirnčius vaikus: *„Labai keista, jog intelekto sutrikimo laipsnis vienos nustatytas vaikams, o jie visiškai skirtingi, vienas imlus, aktyvus, skaičiuoja, skaito, o kitas net nekalba“ (SP3).* Ketvirtoji nformantė pažymi vaiko gebėjimus ir galimybes: *„Viskas priklauso nuo gebėjimų ir galimybių“ (SP4).* SP6 ir SP7, pažymi sutrikimo laipsnio įtaką: *„Dėl vaikų [...] sutrikimo laipsnio“ (SP6);* „*Ne, visų vaikų socialiniai įgūdžiai yra skirtingi, nes jie labai priklauso nuo [...] sutrikimo lygio.“ (SP7).* Informantės pažymi, jog mokinių socialiniams įgūdžiams įtakos turi intelekto lygis, tačiau stebisi, jog vienodo intelekto sutrikimo vaikai turi visiškus skirtingus gebėjimus ir galias.

Socialiniams įgūdžiams įtakos turi ir vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, aplinka, kurioje vaikas gyvena. Antroji informatė, pažymi, jog mokinių turimi įgūdžiai priklauso nuo aplinkos, kurioje gyvena vaikas: „*viskas priklauso [...] ir nuo aplinkos, kurioje vaikas užaugęs.“ (SP2).* Informantė pastebi, skirtumus tarp vaikų augančių šeimoje ir vaikų globos namuose *„Pastebiu, jog vaikai iš globos namų turi labai menkus socialinius įgūdžius, jiems viskas paduoda, atnešta, „nosys nuvalytos“ (SP4).* Tikslinga manyti, jog aplinka, kurioje gyvena vaikas turi įtakos jo socialinių įgūdžių raidai.

Pedagogės vieningai nurodo, jog didžiausią įtaką vaiko socialiniams įgūdžiams daro šeima: Pirmoji informantė pažymi, jog įgūdžiai smarkiai priklauso nuo tėvų, tik jie to nesupranta: *„[..]įgūdžiai smarkiai priklauso nuo tėvų, labai liūdna, kad dauguma to nesupranta.“ (SP1).* Trečioji informantė nurodė, jog tėvų tinkamas auklėjimas daro teigiamą įtaką vaikų sugebėjimams bendrauti, pasirūpinti savimi: *„Labiausiais priklauso nuo šeimos kurioje vaikas užaugo. Jeigu tėvai teisingai auklėjo, bendravo, ugdė iškarto matosi vaiko sugebėjimai bendrauti, pasirūpinti*

savimi.“ (SP3). Ketvirtoji, penktoji, septintoji, antroji informantės vaikų socialinius įgūdžius, taip pat sieja su tėvų pastangomis ugdant vaiką: *„Didelį indėlį turi tėvai, dažnai jie nenori pripažinti vaiko negalios ir nesupranta, jog vaikai niekaip savarankiškai neišmoks mums atrodo paprastų dalykų“ (SP4); „viskas priklauso nuo tėvų [...]“ (SP2). Visų vaikų socialiniai įgūdžiai yra skirtingi, nes jie labai priklauso nuo tėvų [...]“ (SP7); „didžiąja dalimi vaiko socialiniai įgūdžiai priklauso nuo šeimos [...] Šeima yra svarbiausia vaiko institucija.“ (SP5).* Šeima įvardinama kaip pagrindinis vaiko ugdymo šaltinis: *„Manau, jog pagrindinis ugdymo šaltinis yra šeima, joje vaikas praleidžia daugiausiai laiko [...]“ (SP6).* Informantai nurodo, jog mokinių socialiniai įgūdžiai priklauso nuo tėvų įsitraukimo į jų ugdymą ir savarankiškumo skatinimą.

Vienas iš veiksnių susijusiu su mokinių, turinčio vidutinį intelekto sutrikimą socialiniais įgūdžiais pabrėžiamas – amžius. Šeštoji infomantė nurodo, jog socialiniams įgūdžiams daro vaiko amžius: *„Labai nuo amžiaus priklauso, kuo mažesnis mokinys tuo jam sunkiau. Vyresni moka ir apsitarnauti, savarankiškai pavalgyti, susitvarkyti paskui save. Įgyjami su amžiumi socialiniai įgūdžiai vis dėl to“* (SP6). Šis teiginys, leidžia daryti prielaidą, jog socialiniai įgūdžiai yra įgyjami vaikams augant.

Pedagogų išskiriami, vaikų turinčių vidutinį intelekto sutrikimą svarbiausi socialiniai įgūdžiai. Pedagogai nurodo, jog socialiniai įgūdžiai yra labai svarbūs mokiniams, turintiems vidutinį intelekto sutrikimą. Ši kategorija atskleidžia, kokie, mokytojų nuomonė kokiais socialiniai įgūdžiais turi pasižymėti mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą.

Informantės SP1 ir SP2 nurodo, jog šiems vaikams yra labai svarbu valdyti savo emocijas: Pirmoji informantė nurodo, jog dažnai emocijos tampa nekontroliuojamos: *„Svarbiausi socialiniai įgūdžiai yra tie, kurie vaikams padeda prisitaikyti visuomenėje [...] emocijų valdymo, nes dažnai emocijos liejasi per kraštus [...]“ (SP1).* Antroji informantė pažymi, jog svarbu valdyti savo pyktį, susijaudinimą ir nerimą: *„[...] kontroliuoti savo emocijas, valdyti pykti, susijaudinimą, nerimą.“ (SP2).* Šie teiginiai rodo, jog mokytojai pažymi emocijų valdymo svarbą.

Pedagogės pažymėjo, jog vaikams, turintiems vidutinį intelekto sutrikimą svarbu ugdyti komunikacinius įgūdžius. Pirmoji infomantė pažymi, jog svarbu ugdyti bendravimo gebėjimus, nes jie padeda prisitaikyti visuomenėje: *„Svarbiausi socialiniai įgūdžiai yra tie, kurie vaikams padeda prisitaikyti visuomenėje: bendravimo [...]“ (SP1).* Antroji, ketvirtoji, penktoji ir šeštoji informantės nurodo pritaria ir pažymi bendravimą kaip svarbų gebėjimą: *„Svarbu, kad mokėtų viską kas įeina į bendravimą [...]“ (SP2); „Svarbu mokėti bendrauti su kitais[...]“ (SP4); „Komunikacijos įgūdžiai [...] (SP5); „[...] mokėjimas bendrauti, palaikyti pokalbį [...]“(SP6).* Septintoji informantė pažymi, jog sunku išskirti pagrindinius socialinis įgūdžius, nes svarbi visumą įgūdžių, tačiau komunikaciją nurodo kaip vieną į komponentų: *„Sunku išskirti pagrindinius. Manau, jog visuma įvairių įgūdžių: [...] komunikacija [...]“ (SP7).* Matyti, jog

informantės nurodo komunikaciją kaip svarbų socialinį įgūdį vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą gyvenime.

Informantai pažymi, jog vaikai turintys vidutinį intelekto sutrikimą turi būti savarankiški. Pirmoji informantė vardindama svarbiausius socialinius įgūdžius nurodo savarankiškumo įgūdį: *„Svarbiausi socialiniai įgūdžiai yra tie, kurie vaikams padeda prisitaikyti visuomenėje: [...] savarankiškumo [...]“ (SP1).* Trečioji informantė savarankiškumo įgūdį pažymi kaip pati pirmą *„Savarankiškumo [...]“ (SP3).* Pedagogai, nurodo, jog svarbu, kad šie mokiniai būtų savarankiški ir kiek įmanoma labiau nepriklausomi.

Didžioji dalis informantų nurodo, jog šiems mokiniams labai svarbūs kritinio mąstymo įgūdžiai: *„[...] kritinio mąstymo [...]“ (SP1).* Antroji informantė pažymi, jog mokiniai nesupranta, kad žmogus yra, blogas, nori jiems pakenkti: *„Jie neturi nuovokos, kad žmogus yra blogas, kad nori jiems pakenkti, negali suvokti kas yra gerai, o kas blogai [...]“ (SP2).* Trečiosios informantės nuomonė beveik identiška, ji nurodo, jog mokiniai, turintys intelekto sutrikimų yra patiklūs, neskiria gero nuo blogo, neturi kritinio mąstymo: *„[...]:yra labai patiklūs, tiki visais, nesupranta kuo skiriasi blogas nuo gero, neturi kritinio mąstymo.[...]“ (SP3).* Septintoji informantė, taip pat nurodo, jog vaikai neskiria gero nuo blogo ir neturi kritinio mąstymo: *„Sunku išskirti pagrindinius. Manau, jog visuma įvairių įgūdžių pvz. gero nuo blogo atskyrimas, kritinis mąstymas [...]“ (SP7).* Penktoji informantė nurodo, jog mokiniams svarbu mokėti įvertinti elgesį: *„ [...] suprasti tinkamą ir netinkamą elgesį [...]“ (SP5).* Šeštoji informantė pažymi atsisakymo gebėjimus: *„[...]gebėjimas pasakyti ne [...]“ (SP6).* Akivaizdu, jog pedagogai kritinį mąstymą nurodo, kaip labai svarbų įgūdį vaikams, turintiems vidutinį intelekto sutrikimą, dėl šių vaikų patiklumo ir nemokėjimo atsisakyti.

Analizuojant informantų atsakymus paaiškėjo, jog pedagogai išskiria emocijų valdymą, komunikaciją, savarankiškumą ir kritinį mąstymą, kaip svarbiausius įgūdžius šių vaikų gyvenime. **Socialiniai įgūdžiai, kurių pedagogai moko vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą.** Pedagogai nurodė, kokie socialiniai įgūdžiai yra svarbūs šiems vaikams. Toliau nurodo, kokius socialinius įgūdžius jie diegia vaikams, turintiems vidutinį intelekto sutrikimą.

Informantai nurodo, jog ugdo mokinių emocinius įgūdžius. Pirmoji informantė, nurodo, jog taip pat ugdo šių vaikų emocinius įgūdžius: *„Stengiuosi ugdyti emocinius įgūdžius, siekdama, kad vaikas galėtų tinkamai išreikšti savo emocijas, kontroliuoti save stresinėse situacijose, valdytų pyktį. [...]“ (SP1).* Antroji informantė nurodo, jog šie vaikai negeba valdyti savo neigiamų emocijų, todėl mano prasmę juos ugdyti: *„[...]. Emocijų valdymo, nes jie nesugeba valdyti emocijų, negeba išreikšti minčių.“ (SP2).* Mokiniams, turintiems vidutinį intelekto sutrikimą trūksta savireguliacijos gebėjimų, dėl to pedagogai nurodo ugdantys emocinius įgūdžius.

Mokėjimą bendrauti pedagogai išskyrė kaip labai svarbų įgūdį mokiniams, turintiems intelekto sutrikimų, todėl šį įgūdį aktyviai ugdo pamokų metu. Šeštoji informantė pažymi, jog

bendravimo įgūdžiai yra svarbiausi: *„Kadangi manau, jog svarbiausia yra bendravimo įgūdžiai, tai pamokų metu stengiuosi mokyti bendravimo [...]“ (SP6).* Antroji informantė pažymi, jog nori, kad vaikai galėtų kuo lengviau bendrauti su kitais*: „Ugdydama vaikus stengiuosi mokyti bendravimo įgūdžių. Noriu vaikai galėtų kuo lengviau bendrauti su kitais, gebėtų mandagiai elgtis [...]“(SP2).* Septintoji informantė pastebi, kad vaikams sunku bendrauti, dėl to ugdo socialinius įgūdžius: *„Komunikacinius įgūdžius. Daugumai vaikų yra sunku bendrauti [...] nesugeba užmegzti kontakto su kitais“ (SP7).* Akivaizdu, jog mokytojams svarbus vaikų mokėjimas bendrauti, todėl šis įgūdis yra ugdomas.

Informantai nurodė, jog vaikams turintiems vidutinį intelekto sutrikimą sunku įvertinti kas yra gera, o kas yra bloga, gebėjimas atsisakyti. Pedagogai aktyviai ugdo šių mokinių, kritinį mąstymą. Pirmoji informantė nurodo, jog moko blogo ir gero skirtybių, dėl mokinių sutrikusio intelekto ir negebėjimo patiems suprasti: *„ [...] Taip pat, mokau juos atskirti gerą nuo blogo, nes patys jie tą sunkiai atskiria, supranta tik tiek kiek mokytojai paaiškina.“ (SP1).* Dėl negalios ribotumo kritiškai mąstyti, penktoji informantė, taip pat, nurodo ugdanti socialinius įgūdžius: *„Kritinį mąstymą, nes dėl intelekto negalios vaikai nesupranta, kada įvyksta blogi dalykai [...]“ (SP5).* Šeštoji informantė pažymi, šių vaikų patiklumą kaip kitiems pasidavimo veiksnį: *„Stengiuosi ugdyti jų kritinį mąstymą, gebėjimą pasakyti ne. Kadangi dauguma yra labai patiklūs, pasiduoda kitų įtakai, nesugeba atskirti kas yra teisinga, o kas ne.“ (SP6).* Septintoji informantė teigia, norinti vaikus apsaugoti nuo neigiamo kitų žmonių poveikio, dėl to mano svarbą ugdyti šių vaikų kritinį mąstymą: *„[...] randa draugų, tai jie nori mokiniais pasinaudoti svarbus kritinis mąstymas [...]“ (SP7)*. Akivaizdu, jog pedagogai mato poreikį ugdyti šių vaikų kritinį mąstymą ir aktyviai jį ugdo.

Pedagogai nurodo ugdantys savarankiškumo įgūdžius. Trečioji informantė, nurodo, jog svarbus kiekvieno sugebėjimas pasirūpinti savimi: *„Savarankiškumo įgūdžius, kad kiekvienas galėtų savimi pasirūpinti, atlikti paskirtas užduotis[...]“ (SP3).* Ketvirtoji informantė, taip pat pažymi mokėjimo pasirūpinti savimi svarbą: *„Svarbu, kad būtų savarankiški, mokėtų savimi pasirūpinti, vieni be pagalbos atlikti bent paprastas užduotys, pratinu tą daryti [...]“ (SP4).* Analizuojant šias mintis matoma, jog pedagogai pažymi, poreikį ugdyti šių vaikų savarankiškumą.

Informantai pabrėžė, jog vaikams labai svarbūs socialiniai įgūdžiai susiję su emocijų valdymu, komunikacija, savarankiškumu ir kritiniu mąstymu. Atlikus informantų atsakymų analizę paaiškėjo, jog pedagogai mano poreikį šiuos įgūdžius ugdyti ir aktyviai tai daro.

Pedagogai nurodo, jog pagrindiniai veiksniai darantys įtaką, vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialiniams įgūdžiams yra: mokinio amžius, jo intelektinės galios, aplinka, kurioje mokinys auga ir šeima. Tačiau, nei vienas mokytojas nenurodė mokyklos bendruomenės įtakos ugdant šių mokinių socialinius įgūdžius.

Apibendrinus duomenys, galima teigti, jog mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą pasižymi tam tikrais socialiniais įgūdžiais. Jie moka reikšti save žodine forma, pasikalbėti, pateikti klausimus, bendrauti ir sąveikauti su kitais. Galima teigti, jog mokiniai turintys vidutinį intelekto sutrikimą pasižymi - bendradarbiavimo ir bendravimo įgūdžiais. Tačiau, informantės nurodo, jog jiems trūksta savarankiškumo ir santykių palaikymo įgūdžių. Svarbu pabrėžti, jog pedagogai pažymi, šių mokinių gebėjimų skirtumus, labai svarbu pripažinti kiekvieno mokinio individualybę ir galias. Socialiniai įgūdžiai, gali skirtis ir dėl aplinkos kurioje gyvena mokinys ir jo šeima, mokinių amžiaus skirtumų . Nei vienas pedagogas nepažymėjo mokyklos bendruomenės įtakos vaikų socialiniams įgūdžiams. Duomenų analizė parodė, jog pedagogai išskiria emocijų valdymą (mokėjimą kontroliuoti emocijas), komunikaciją (mokėjimą bendrauti), savarankiškumą (mokėjimą pasirūpinti savimi) ir kritinį mąstymą (mokėjimą pasakyti ne, mokėjimą atskirti gerą nuo blogo), kaip svarbiausius įgūdžius, mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, gyvenime.

6.2 Mokytojų nurodomos efektyviausios priemonės ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialinius įgūdžius

Atlikus informantų atsakymų į atvirą klausimą: *kokios yra efektyviausios priemonės, ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius?* analizę gautos 2 kategorijos (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Mokytojų nurodomos efektyviausios priemonės ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius

Mokytojų kriterijai renkantis socialinių įgūdžių ugdymo turinį ir metodus	Asmeninės kiekvieno vaiko galios
	Turinio aktualumas
	Mokinių juslių aktyvinimas
	Įgalinimas veikti
Mokytojų pasirenkami metodai ugdant socialinius įgūdžius	Vaidmenų žaidimai
	Filmukų peržiūra ir aptarimas
	Integracija į įvairias veiklas, pamokas
	Išgalvotos teigiamos istorijos
	Tikros teigiamos istorijos
	Išgalvotos neigiamos istorijos
	Tikros neigiamos istorijos
	Rezonansinių įvykių aptarimas

Mokytojų kriterijai renkantis socialinių įgūdžių ugdymo turinį ir metodus. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kokiais kriterijais pedagogai vadovaujasi renkantis socialinių įgūdžių ugdymo turinį ir metodus. (žr. 10 lentelę)

10 lentelė. Mokytojų kriterijai renkantis socialinių įgūdžių ugdymo turinį ir metodus.

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Mokytojų kriterijai renkantis socialinių įgūdžių ugdymo turinį ir metodus.	Asmeninės kiekvieno vaiko galios	*„Pagal asmeninius vaikų sugebėjimus“ (SP4);* *„[...] atsižvelgiu į mokinių gebėjimus, ką išmoko, ko dar gali išmokti“ (SP2)*

	Turinio aktualumas	*„[...] svarbu, kad vaikams būtų įdomu, jeigu nebus įdomu tai ir nenorės nieko daryti“ (SP1)*
	Mokinių juslių aktyvinimas	*„Svarbu, kad būtų aktyvinta rega, klausa [...]“ (SP3)*
	Įgalinimas veikti	*„[...] vaikai turi patys kuo daugiau veikti, nes jiems neįdomios teorinės žinios, jie jų nesupranta.“ (SP5);* *„Teorinės žinios jiems naudos duoda mažai, svarbu, kad patys pamatytų, pabandytų.“ (SP7);* *„Geriausias ugdymo būdas per patyrimą.“ (SP6)*

Galima daryti, prielaidą, jog visi mokytojai, ugdydami mokinius stengiasi panaudoti jų galias, gebėjimus, parenka aktualų ugdymo turinį, kuris įgalina mokinius veikti, patiems dalyvauti ugdyme, skatina jų smalsumą. Informantai SP5, SP6, SP7 pažymi, jog teorinės žinios, mokiniams, turintiems vidutinį intelekto sutrikimą yra dažnai neįdomios, nesuprantamos, todėl nurodo, jog geriausias ugdymo būdas per patyrimą, pačių mokinių veikimą. Pasirinkdami socialių įgūdžių ugdymo metodus mokytojai atsižvelgia į mokinių individualumą ir unikalumą, aktualias vaikams temas ir mokinių gebėjimus.

Mokytojų pasirenkami metodai ugdant socialinius įgūdžius. Ši kategorija pasidalina į 8 subkategorijas. Mokinių įgūdžių išmokimui ir pritaikymui didelę reikšmę turi tai, kaip tie įgūdžiai buvo ugdomi, kokie metodai pasirenkami. (žr. 11 lentelę)

11 lentelė. Mokytojų pasirenkami metodai ugdant socialinius įgūdžius.

Mokytojų pasirenkami metodai ugdant socialinius įgūdžius	Vaidmenų žaidimai	*„Žaidžiame vaidmeninius žaidimus [...] (SP2);* *„[...] klasės valandėlių metu žaidžiame vaidmenų žaidimus [...] (SP4);* *„Vaikams patinka vaidmenų žaidimai, tai taikau savo darbe dažnai juos.“ (SP6).*
	Filmukų peržiūra ir aptarimas	*„[...]žiūrime įvairius filmukus, paskui kalbamės [...] (SP4);* *„Labiausiai padeda vaizdinė medžiaga, trumpi filmukai, skirti vaikams šia tema, vėliau juos aptariant koks elgesys buvo tinkamas, netinkamas, ką galima buvo daryti kitaip.“ (SP6);* *„Ugdant vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą svarbu taikyti įvairias priemonės [...] filmukai, aptarti juos [...]“ (SP7).*
	Integracija į įvairias veiklas, pamokas	*„Stengiuosi integruoti į pamokas, kad visapusiškai būtų ugdomi.“ (SP1);* *„Viskas vyksta per integracijas į įvairias veiklas, pamokas. Kalbamės apie žmogaus kūną, tuo pačiu ir apie savitvarkos įgūdžius [...]“ (SP2)*
	Teigiamos istorijos	*„Vaikams labai įdomu klausytis sėkmės istorijų, kaip žmonės teisingai elgdamiesi pasiekia tikslų gyvenime, tiesa jos dažniausiai išgalvotos. Tuomet klausiu vaikų,*

		kaip jie mano, ar tas žmogus būtų pasiekęs vieno ar kito tikslo jeigu būtų elgiasis neatsakingai, netinkamai“ (SP5)
	Neigiamos istorijos	*„Tik per pavyzdžius, ir teigiamus, ir neigiamus, įvairias istorijas. Dažniausiai jos būna išgalvotos, pvz. buvusi mokinė paklausė blogo dėdės ir nuėjo paskui, jis ją sumušė, nuskriaudė.“ (SP3);* *„Vaikams pasakoju įvairias neigiamas istorijas, apie kitų vaikų blogą elgesį, labai jiems įdomu, klausosi, paskui aptarinėja.“ (SP6)*
	Rezonansinių įvykių aptarimas	*„Labai daug kalbuosi, ypač po rezonansinių įvykių pvz. dingimų, paskutinis atvejis buvo su dingusia. Modeliuoju įvairias situacijas, klausiu kaip jie elgtųsi vienu ar kitu atveju.“ (SP2);* *„Vaikai patys atėję pasakoja ar girdėjau apie kažkokias nelaimes, tada mes kalbamės, aiškinamės, kokios priežastys tai nulėmė“ (SP4).*

Apibendrinus pedagogų pasirenkamus metodus galima teigti, jog ugdydami mokinius naudoja aktyvius metodus, įtraukia mokinius į ugdymo procesą, dalyvauja jame kartu. Pedagogai ugdydami mokinių socialinius įgūdžius taiko metodus, kurie būtų patrauklūs ir įdomūs vaikams, skatina juos dalyvauti ir veikti. Vaikai, anot pedagogių, mėgsta žaisti vaidmeninius žaidimus, vaidinti įvairias situacijas. Filmų peržiūrą, pedagogai nurodo, kaip vieną iš socialinių įgūdžių ugdymo metodų, vėliau pamatyta informacija aptariama, analizuojama. Pedagogai, nurodo, jog vaikams, pasakoja įvairias išgalvotas istorijas apie tinkamą ir netinkamą elgesį, jas vėliau analizuoja. Taip pat, mokiniai, sužinoję apie įvairius rezonansinius įvykius patys pradeda diskusiją ir pokalbius, taip skatindami tarpusavio sąveiką. Tikslinga teigti, jog pedagogai naudoja įvairius ugdymo metodus, kurie skatina mokinius įsitraukti ir aktyviai veikti ugdymo procese.

Anot pedagogų, patyrimas ir mokinių veikla ugdant socialinius įgūdžius yra labai svarbi, nes teorinės žinios jiems neįdomios. Todėl pedagogai, ugdydami socialinius įgūdžius naudoja aktyvius ugdymo metodus, kurie yra patrauklūs ir įdomūs vaikams, skatina juos lyginti pasekmės ir priežasties ryšį, skatiną jų visapusišką ugdymąsi. Pedagogai socialinius įgūdžius aktyviai ugdo įvairių veiklų metu, nes nurodo būtinybę įtraukti mokinius per jų pačių aktyvų dalyvavimą ugdymosi procese. Efektyviausias priemones pedagogai nurodo tas, kurių metu vaikai skatinami būti ne tik stebėtojais, bet ir dalyviais. Naudoja metodus ir priemones, kurie skatina mokinius išsakyti savo nuomonę, analizuoti ir modeliuoti situaciją, įvardinti teigiamus ir neigiamus jos aspektus.

6.3 Sunkumai su kuriais susiduria mokytojai ugdydami vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinius įgūdžius

Atlikus informantų atsakymų į atvirą klausimą: *kokie sunkumai kyla ugdant mokinių turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius?* analizę gautos 4 kategorijos (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Sunkumai su kuriais susiduria mokytojai ugdydami vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinius įgūdžius

Kategorija	**Subkategorija**
Pedagogų asmeninių kompetencijų įsivertinimas, ugdant mokinius, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą, socialinius įgūdžius	Ilgametė darbo patirtis
	Naujų technologijų taikymas
	Metodų parinkimas
	Abejonės dėl įgūdžių išmokimo
	Kompetencijos tobulinimas
Aplinkos veiksniai, ugdant vaikų socialinius įgūdžius	Tėvų abejingumas
	Ankstyvas socialinių įgūdžių ugdymas
Mokinių dalyvavimo ugdymo procese ypatybės	Nenoras ugdytis
	Intelekto sutrikimai
Pagalbos poreikis ugdant mokinių turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius	Metodikos nebuvimas
	Aplinkinių bendradarbiavimas

Pedagogų asmeninių kompetencijų įsivertinimas, ugdant mokinius, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą, socialinius įgūdžius. Siekiama išsiaiškinti, kaip pedagogai vertina savo kompetencijas ugdant šių mokinių socialinius įgūdžius.

Trečioji ir penktoji informantės savo kompetencijas sieja su ilgamete darbo patirtimi: *„Ilgametė darbo patirtis leidžia manyti, jog gebu ugdyti socialinius įgūdžius.“ (SP3);* ***„****Ilgametė darbo patirtis leido sukaupti nemažą žinių kiekį [...]“* (SP5). Septintoji infomantė pažymi, jog taiko naujasias technologijas: *„Ugdydama mokinius taikau naujasias technologijas [...]“ (SP7).* Pedagogai pažymi ir vertina kaip stiprybę įvairių metodų taikymas ugdant įgūdžius: *„[...]gebu pritaikyti įvairius metodus, įtraukti mokinius į veiklą, todėl manau, kad kompetencijos geros.“ (SP5); „[...] taikau įvairius metodus.“ (SP2).* Analizuojant mokytojų patirtį pastebėta, jog joms iškilo abejonės dėl socialinių įgūdžių įgyjimo. Pirmoji informantė atskleidė, jog kartais darbas atrodo beprasmis: *„Tik kartais tas darbas atrodo beprasmis, nes atrodo tiek dirbam, o vistiek nieko*

neišmoko.“ (SP1). Septintoji informantė suabejoja įgyjamais įgūdžiais: *„[...] nuolat ugdome, jog reikia užėjus reikia sveikintis, o jis užeina ir tyli, tai kiek įgūdžių įgyja nežinau“ (SP7).*

Tris informantės nurodė, jog norėtų įgyti naujų žinių apie mokinių turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymą: *„[...] visada norisi įgyti naujų kompetencijų [...] “ (SP1); „[...] būčiau nieko prieš gilinti savo žinias šioje srityje[...] “ (SP4); „[...] Neblogai, nors visada norisi turėti daugiau žinių, pavyzdžių, gauti patarimų šia tema [...] “ (SP6)* .

Vertindami savo kompetencijas šioje srityje pedagogai pažymi savo stipriąsias puses (metodų ar naujų technologijų taikymą, ilgametę darbo patirtį), tačiau iškyla abejonių dėl ugdymo prasmės. Pedagogės pažymi, jog nori gilinti žinias, gauti patarimų ir įgyti naujų kompetencijų šia tema.

Aplinkos veiksniai, ugdant vaikų socialinius įgūdžius. Pedagogai pažymi, jog ugdant socialinius įgūdžius labai svarbų vaidmenį atlieka tėvai. Tačiau, tėvai vaikų socialinių įgūdžių ugdymui dažnai yra labai abejingi. Šeštoji informantė pažymi, jog tėvai nesupranta, jog namuose gyvena paauglis, kuriam nuolat reikia ugdyti įgūdžius: *„Tėvų abejingumas, mes pasiekiame per mokslo metus per vasarą nebelieka, nes didžioji dalis tėvų nenori papildomai užsiimti su vaiku, jie nesupranta, kad namuose esantys 16 metų paauglys iš tikrųjų yra 5-6 metų vaikas. Tėvai mano, jog visko vaikas išmoks pats“ (SP6).* Ketvirtoji informantė pažymi, jog tėvai visą atsakomybę perleidžia mokyklai: *„Tėvų nenoras įsitraukti į vaikų ugdymą, visą atsakomybę tėvai permeta mokyklai, tačiau šeimoje vaikas daug daugiau laiko praleidžia.“ (SP4).* Ketvirtoji informantė pažymi ansktyvą socialinių įgūdžių ugdymo svarbą: *„[...] kaip įmanoma nuo mažų dienų ugdyti vaiko gebėjimus, nes pasižiūriu ir suprantu, kad vaikai galėtų daug daugiau visko mokėti, gebėti, tačiau nėra ugdomi [...] (SP4).* Informantai pažymi, jog vienas iš sunkumų ugdant vaikų socialinius įgūdžius yra tėvų abejingumas ir atsakomybės perdavimas mokyklai. Taip pat, pažymima, jog socialiniai įgūdžiai galėtų būti žymiai geresni, jeigu būtų ugdomi nuo ankstyvos vaikystės.

Mokinių dalyvavimo ugdymo procese ypatybės. Pedagogai pastebi, jog kyla sunkumų, ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelektą socialinius įgūdžius. Ketvirtoji informantė nurodė, jog mokiniai nenori klausyti, dalyvauti veiklose: *„Pagrindinis sunkumas nenoras klausyti mokytojų [...]“ SP4.* Kiti pedagogai nurodo, jog sunkumas yra vaikų intelektinės galios: *„Pagrindinis sunkumas vaikų intelektiniai ribotumai, sunku jiems kažko naujo išmokti.“ (SP3); „Didelę įtaką daro intelekto neišsivystimas, negebėjimas racionaliai priimti sprendimų [...]“ (SP4); „[...] didelę reikšmę turi intelekto gebėjimai [...]“ (SP5).* Pastebima, jog kai kurie mokinių asmeniniai bruožai kelia pedagogams sunkumų ugdant mokinius įgūdžių. Pedagogai pabrėžia, jog socialinių įgūdžių neišlavėjimui įtakos turi šių mokinių intelektas.

Pagalbos poreikis ugdant mokinių turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius. Pedagogai nurodo, jog labai trūksta vaikų aplinkoje dalyvaujančių asmenų bendradarbiavimo. Trečioji informantė nurodo, jog socialinių įgūdžių ugdyme turi dalyvauti visi šalia vaiko esantys žmonės: „*Visi aplinkiniai esantys šalia šių vaikų turi diegti socialinius įgūdžius, pradedant nuo tėvų, artimųjų ir giminaičių rodyti tinkamus savo elgesio pavyzdžius ir baigiant pedagogais, padėjėjais, mokykloje dirbančiais specialistais, neformaliojo ugdymo specialistais.“(SP3).* Septintoji ir ketvirtoji informantės nurodė, jog svarbus tėvų ir mokykloje dirbančių specialistų bendradarbiavimas: *„Turėtų vykti tėvų įtrauktis, skatinimas domėtis vaiko gyvenimo, bendrauti su mokykloje esančiais specialistais“ (SP7); „[...] bendradarbiavimas, tėvų ir mokykloje dirbančių specialistų [...]“ (SP4).* Pastebima, jog tėvai daro didelę įtaką, vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialiniams įgūdžiams ir pedagogai pabrėžia bendradarbiavimo su vaiko aplinką svarbą.

Pedagogai pažymi, jog didžiausia problema ugdant mokinių, turinčių intelekto sutrikimus, socialinius įgūdžius yra socialinių įgūdžių vadovo nebuvimas. Antroji informantė pažymi, jog ruošia medžiagą, tačiau norėtųsi turėti socialinio ugdymo gaires: *„Nors kiekvienas vaikas yra skirtingas ir labai individualus, tačiau reikalinga literatūra, vadovėliai, specialistų paruoštos gairės. Kiek galime kiekvienas ruošiame medžiagą, renkame, tačiau norėtųsi, tikrų specialistų pagalbos. Mes specialieji pedagogai žinome vaikų raidos ypatybes, o specialistai galėtų padėti sukurti metodiką, atitinkančią vaikų amžių ir gebėjimus“ (SP2).* Šeštoji informantė, taip pat pažymi, jog svarbu turėti programas atitinkančias vaiko gabumus ir amžių: *„Turėtų būti kuriamos socialinius įgūdžių programos skirtos būtent vaikams pagal jų intelektinius gebėjimus. Yra įvairių programų, tačiau jos nėra pritaikytos vaikams su intelekto sutrikimų pagal jų amžių [...]“ (SP6).* Pirmoji informantė nurodė, jog socialinių įgūdžių ugdymo programos dažnai būna sudėtingos: „Manau, kad reikalinga gerai paruošta metodiką, paprastai, aiškiai, nes būna skaitai ir nesupranti pati, o dar kažkaip viską vaikams reikia paaiškinti.“ (SP1). Ketvirtoji ir penktoji informantės, taip pat pripažįsta pritaikytos programos svarbą: *„Trūksta programos, kurios būtų pritaikytos pagal vaikų intelektą ir amžių“ (SP4); „Apkritai ugdant šiuos mokinius neturime jokių vadovėlių, metodikų. Būtų puiku pritaikytas vadovas kaip dirbti su tokiais vaikais.“ (SP5).* Pedagogai ypatingai pabrėžia poreikį turėti socialinių įgūdžių ugdymo vadovą ar gaires, kurios atitinka mokinių turinčių intelekto sutrikimų gebėjimus.

Apibendrinant galima teigti, jog pedagogai teigiamai vertina savo kompetencijas ugdant mokinius, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą, įžvelgia stipriąsias savo puses (metodų ar naujų technologijų taikymą, ilgametę darbo patirtį). Ugdydami mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius pedagogai susiduria su tėvų abejingumu, tėvai visą atsakomybę už vaikų ugdymą perduoda mokyklai, nors yra žinoma, jog labai svarbus visų vaiko supančių asmenų

įstraukimas į ugdymą. Pedagogai pabrėžia, jog pagrindinė juos neraminanti problema yra intelekto sutrikimas, dėl kurio mokiniai neįgalūs išmokti vienų ar kitų įgūdžių. Dėl šios priežasties pedagogai kartais jaučiasi bejėgiai ugdyti mokinių socialinius įgūdžius. Tačiau pagrindinę problemą pedagogai nurodo, socialinių įgūdžių ugdymo programos vaikams, turintiems intelekto sutrikimų nebuvimas. Pedagogai nurodo, jog bendrosios programos yra pernelyg sudėtingos vaikams, turintiems intelekto sutrikimų.

IŠVADOS

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę, galima teigti, jog vaikai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą patiria įvairių sunkumų pažintinės veiklos, kalbinių, motorinių gebėjimų pažeidimais ir adaptyvaus elgesio sutrikimu. Vaikai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą pasižymi žemais socialiniais įgūdžiais. Tačiau, kiekvieno asmens, turinčio vidutinį intelekto sutrikimą socialinių įgūdžių rinkinys yra unikalus. Šie asmenys demonstruoja skirtingą socialinio dalyvavimo ir prisitaikymo lygį. Vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymo tikslas yra palengvinti asmens santykius aplinkoje, dėl šių asmenų, patiriamo nepilnavertiškumo ir vienišumo jausmo. Socialinių įgūdžių ugdymo procesas turi vykti atsižvelgiant į kiekvieno mokinio skirtumus, remintis turimomis stiprybėmis ir gebėjimais.

2. Remiantis tyrimo duomenų analize, galima teigti, jog mokiniai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą pasižymi tam tikrais socialiniais įgūdžiais. Jie moka reikšti save žodine forma, pasikalbėti, pateikti klausimus, bendrauti ir sąveikauti su kitais. Galima teigti, jog mokiniai turintys vidutinį intelekto sutrikimą pasižymi - bendradarbiavimo ir bendravimo įgūdžiais. Svarbu pabrėžti, jog pedagogai pažymi, šių mokinių įgūdžių skirtumus, ugdant mokinius labai svarbu pripažinti kiekvieno mokinio individualybę ir galias. Duomenų analizė parodė, jog pedagogai išskiria emocijų valdymą (mokėjimą kontroliuoti emocijas), komunikaciją (mokėjimą bendrauti), savarankiškumą (mokėjimą pasirūpinti savimi) ir kritinį mąstymą (mokėjimą pasakyti ne, mokėjimą atskirti gerą nuo blogo), kaip svarbiausius įgūdžius, mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, gyvenime.

3. Informantų inteviu duomenų analizė, atskleidė, jog pedagogai ugdydami socialinius įgūdžius naudoja aktyvius ugdymo metodus, kurie yra patrauklūs ir įdomūs vaikams. Pedagogai socialinius įgūdžius aktyviai ugdo įvairių veiklų metu, nes nurodo būtinybę įtraukti mokinius per jų pačių aktyvų dalyvavimą ugdymosi procese. Efektyviausias priemones pedagogai nurodo tas, kurių metu vaikai skatinami būti ne tik stebėtojais, bet ir dalyviais. Organizuodami socialinių įgūdžių ugdymą pedagogai renkasi vaizdines priemones, naudoja vaidmenų žaidimus, pasakoja įvairias istorijas, jas kartu analizuoja, atpažįsta teigiamą ir neigiamą elgesį, modeliuoja įvairias situacija. Naudoja metodus ir priemones, kurie skatina mokinius pagal jų galias išsakyti savo nuomonę, analizuoti ir modeliuoti situaciją, įvardinti teigiamus ir neigiamus jos aspektus.

4. Remiantys tyrimo duomenų analize, specialieji pedagogai ugdydami vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą susiduria su tėvų dalyvavimo ugdymo procese stoka. Tėvai nelinkę bendrabarbiauti su mokyklos bendruomene ugdant, o visą atsakomybę palieka mokyklai. Taip pat, išskiriama problema – intelekto negalia, dėl įvairių pažintinės veiklos sutrikimų mokiniai negeba išmokti vienų ar kitų įgūdžių, todėl pedagogai kartais jaučiasi bejėgiai. Tačiau, pagrindinę problemą pedagai išskiria – socialinių įgūdžių ugdymo programų ar gairių dirbant su mokiniais, turinčiais vidutinį intelekto sutrikimą nebuvimas.

REKOMENDACIJOS

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai. Parengti socialinių įgūdžių metodinę priemonę pedagogams dirbantiems su asmenimis, turinčiais intelekto sutrikimų. Organizuoti specialiesiems pedagogams paskaitas apie vaikų, turinčių intelekto sutrikimų, socialinių įgūdžių ugdymą.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai, mokyklų, centrų vadovams, pedagogams rekomenduojama siekti aktyvesnio tėvų įsitraukimo į mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialinių įgūdžių ugdymą bei tėvams teikti metodines priemones apie šių vaikų ugdymą. Taip pat rekomenduojama įtraukti artimus žmonės į šių mokinių socialinių įgūdžių ugdymo procesą.

Tėvams, auginantiems vaikus, turinčius intelekto sutrikimų. Aktyviai įsitraukti į vaikų socialinių įgūdžių ugdymą, nuolat ugdyti įgūdžius namuose, bendrauti ir bendradarbiauti su pedagogais.

LITERATŪRA

1. Anderson, G., & Kazantzis, N. (2008). Social problem-solving skills training for adults with mild intellectual disability: A multiple case study. *Behaviour Change*, *25*(02), 97-108. [žiūrėta 2017 sausio 4d.]. Priega per internetą: https://www.researchgate.net/publication/247830629_Social_Problem-Solving_Skills_Training_for_Adults_With_Mild_Intellectual_Disability_A_Multiple_Case_Study
2. Antinienė, D., Lekavičienė, R. (2012). Socialinės kompetencijos samprata ir dinamika pastarąjį dešimtmetį: Lietuvos studentų tyrimas. *Psichologija, 45*(45), 89-102. [žiūrėta 2017 sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: http://www.zurnalai.vu.lt/psichologija/article/view/1535
3. Argyle, M (1996). Social skills. Companion encycplopedia of psychology / Ed by Colman, A. M. London: Roulege
4. Bagdonas, A. (1995). Sutrikimų klasifikacija Vilnius: VU leidykla.
5. Baker, J. E. (2003). Social Skills Training for Children with Asperger Syndrome, High-Functioning Autism, and Related Social Communication Disorders. Autism: Asperger Publishing Company.
6. Ballan, M. (2001). Parents as sexuality educators for their children with developmental disabilities. *Siecus Report*, *29*(3), 14.
7. Bellack, A., Mueser, K., Gingerich, S., Agresta, J. (2004). *Social Skills Training for Schizophrenia: A Step-by- Step Guide*. The Guilford Press. New York.
8. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. *Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.*
9. Bulotaitė, L., Gudžinskienė, V., Davidavičienė, A. (2005) „Gyvenimo įgūdžių ugdymas. 5–8 klasės“. *Vilnius: Pedagoginis psichologinis centras.*
10. Bulotaitė, L., Gudžinskienė, V., Rugevičienė, O. (2004) „Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Pradinės klasės“ *Vilnius: Baltijos kopija.*
11. Burke, T. J., Woszidlo, A., & Segrin, C. (2012). Social skills, family conflict, and loneliness in families. *Communication Reports*, *25*(2), 75-87. [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 19 d.]. Prieiga per internetą: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08934215.2012.719461 .
12. Canney, C., & Byrne, A. (2006). Evaluating Circle Time as a support to social skills development–reflections on a journey in school-based research. *British Journal of Special Education*, *33*(1), 19-24

13. Carulla-Salvador, L., Reed, M. G., Vaez-Azizi, M. L. et. al. (2011). Intellectual developmental disorders: towards a new name, definition and framework for "mental retardation/intellectual disability" in ICD-11. *World Psychiatry, 10* (3), 175–180. [žiūrėta 2017 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3188762/pdf/wpa030175.pdf .
14. Cornish, U., Ross, F. (2004). *Social Skills Training for Adolescents with General Moderate Learning Difficulties*. London: Jessica Kingsley.
15. Dawson, P., & Guare, R. (2010). Executive skills in children and adolescents: *A practical guide to assessment and intervention*. Guilford Press.
16. Eisenberg, M. G., Glueckauf, R. L., Zaretsky, H. H. (1999). Medical Aspects of Disability – A Handbook for Rehabilitation Professional, 2nd ed. NY: Springer publishing company
17. Elliott, C., Pring, T., & Bunning, K. (2002). Social skills training for adolescents with intellectual disabilities: A cautionary note. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 15*(1), 91-96. [žiūrėta 2017 sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1046/j.1360-2322.2001.00091.x/full .
18. Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (1996). Aš myliu kiekvieną vaiką. Apie vaikų psichologinio atsparumo ugdymą. *Vilnius: Valstybinis leidybos centras.*
19. Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką. Apie vaikų psichologinio atsparumo ugdymą*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
20. Galkienė, A. (2005). Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. *Šiauliai: ŠU.*
21. Garšvienė, A. (1996). Žymiai bei vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo ir kalbos ugdymas. *Šiauliai.*
22. Gedvilienė, G., Baužienė, Z. (2008). Vaikų, turinčių judėjimo sutrikimų, socialinių gebėjimų ugdymas. *Specialusis ugdymas,* 1(18), 158-168.
23. Giedrytė, R., Venckevičienė, J. (2013). Seksualinis vaikų išnaudojimas: charakteristikos, priežastys, identifikavimas ir prevencija. *Socialinis ugdymas, 35*(3).
24. Gilmore, L., & Chambers, B. (2010). Intellectual disability and sexuality: Attitudes of disability support staff and leisure industry employees. *Journal of Intellectual and Developmental Disability, 35*(1), 22-28.
25. Gore, M. T., & Janssen, K. N. (2007). What educators need to know about abused children with disabilities. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth, 52*(1), 49-55.
26. Grigutytė, N., Gudaitė, G. (2009). Seksualinės prievartos padariniai ir jų sąsajos su traumos įveikos strategijomis paauglystėje. *Visuomenės sveikata, 1*(44), 56-69. [žiūrėta 2017

balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: http://hi.simplit.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2009.1(44)/56-69%20psl.pdf .

27. Gül, S. O. (2016). The combined use of video modeling and social stories in teaching social skills for individuals with intellectual disability. *Educational Sciences: Theory & Practice, 16(1), 83–107.*
28. Hayashi, M., Arakida, M., & Ohashi, K. (2011). The effectiveness of a sex education program facilitating social skills for people with intellectual disability in japan. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 36(1), 11–19.*
29. Horner, R. H., Sugai, G., Todd, A. W., Lewis-Palmer, T. (2005). School-wide Positive Behavior Support: An Alternative Approach to Discipline in Schools. In L. Bambara & L. Kern (Eds.). Positive Behavior Support (p. 359–390). New York: Guilford Press.
30. Ives, R., (2009) „Vaikų gyvenimo įgūdžių ugdymas“.
31. Ivoškuvienė, R., Kaffemanienė, I., & Baranauskienė, I. ir kt.(2003). Sutrikusios raidos vaikų ikimokyklinio ugdymo gairės.
32. Jovaiša, L. (1993). Pedagogikos terminai. *Kaunas: Šviesa*
33. Jovaiša, L. (2007). Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gintarinis žodis.
34. Jurevičienė, M. (2012). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių ugdymo strategijos. Daktaro disertacija. [žiūrėta 2017 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-01:E.02~2012~D_20120515_095745-72473/DS.005.0.01.ETD.
35. Jurevičienė, M., (2012). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių ugdymo strategijos. Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Šiauliai: Šiaulių universitetas.pra
36. Jurevičienė, M., Ruškus, J., Kaffemanienė, I. (2011). Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaiko socialinių igūdžių individualizuoto ugdymo strategijos. *Atvejo analize Tiltai.* [žiūrėta 2016 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367176325100/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content .
37. Kaffemanienė, I., Čegytė, D. (2006). Vidutiniškai ir žymiai sutrikusio intelekto vaikų bendravimo gebėjimų ugdymas. Specialusis ugdymas, 2(15), 109-121. [žiūrėta 2016 m. birželio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367154619410/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content .
38. Kandratavičienė, A. (2015). Negalios ir seksualumo kaip teisės į kokybišką gyvenimą aspektai socialinių darbuotojų požiūriu. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, 2015, nr. 16 (2), p. 41-58*. [žiūrėta 2017 balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą:

https://eltalpykla.vdu.lt/bitstream/handle/1/30997/ISSN2029-5820_2015_T_16.N_2.PG_41-58.pdf?sequence=1&isAllowed=y

39. Katz, G., Lazcano-Ponce, E. (2008). Intellectual disability: definition, etiological factors, classification, diagnosis, treatment and prognosis. Salud Publica Mex. [žiūrėta 2016 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.scielosp.org/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0036-36342008000800005 .
40. Kavale, K. A., Mathur, S. R., & Mostert, M. P. (2004). Social skills training and teaching social behavior to students with emotional and behavioral disorders. *Handbook of research in emotional and behavioral disorders*, 446-461.
41. Kemerienė, S., Mazūrienė, R., Petronis, A., Morkvėnaitė, A., Vasiliauskienė, S., Valantiejienė, S., (2009) „Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas“ Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
42. Kemerienė, S., Mazūrienė, R., Petronis, A., Sadauskienė, A. (2001). Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas. *Vilnius: Pedagoginis psichologinis centras.*
43. Kilikevičienė, V. (2014). Vaikų ir paauglių, patyrusių seksualinę prievartą, išnaudojimą, sunkumai ir realybės suvokimo pakitimai. S*veikatos mokslai, 24* (1 (92)), 25-30 [žiūrėta 2017 balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: http://sm-hs.eu/index.php/smhs/article/download/sm-hs.2014.004/908 .
44. Kilikevičienė, V., Viltrakytė, I., (2012) Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus ir paauglius Lietuvoje. *Sveikatos mokslai; Nr. 2.* [žiūrėta 2017 m. sausio 05 d.]. Prieiga per internetą: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:bJlRHiZRYP8J:sm-hs.eu/index.php/smhs/article/download/262/pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt
45. Konfliktų prevencijos programa „Taiki mokykla“(2015). *Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras: informacinis lankstinukas.*
46. Kuginytė-Arlauskienė, I., Butvilas, T. (2007) Paauglių seksualinės prievartos prevencijos prielaidos. [žiūrėta 2017 balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/445/7_arlauskiene_butvilas.pdf .
47. Kvieskienė, G. (2005). Pozityvioji socializacija. *Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla*. [žiūrėta 2016 m. birželio 15 d.]. Prieiga pe internetą: http://new.su.lt/bylos/fakultetai/socialines_geroves_ir_negales_studiju/SPPkat/pozityvioji%20socializacija.pdf .
48. Labinienė, R., Astapovičienė, E., Gevorgianienė, V., Maščinskaitė, E., Palačionienė, L. (2009). Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių, turinčių vidutinį, žymų ir labai žymų intelekto sutrikimą, ugdymui. *Vilnius: Sapnų sala.* [žiūrėta 2017 sausio 4 d.]. Prieiga per internetą:

http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas_pagrindinis_ugdymas_spec/prad_pagr BP_spec.pdf

49. Lapkauskienė, N. (2004). Psichikos sveikatos sutrikimai ir slaugos pagrindai. *Mokomoji knyga.Vilniaus Kolegija.* [žiūrėta 2017 m. sausio 05 d.]. Prieiga per internetą: https://spf.wp.viko.lt/media/uploads/sites/10/2016/02/Psichikos_sveikatos_sutrikimai.pdf
50. Lekavičienė, R. (2004). Socialinės kompetencijos kriterijų problema: studentų socialinių įgūdžių ir socialinio prioriteto santykio tyrimas. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, *1*(51), 30-36.
51. Leliugienė, M., Klemkaitė, J. (2004). Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais. *Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas*.
52. Lepaitė, D. (2003). Kompetenciją plėtojančių studijų programų lygio nustatymo metodologija. *Monografija. Kaunas: Technologija,* 193
53. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ministro ir darbo ministro įsakymas „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“. (2011). [žiūrėta 2016 m. birželio 19 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404013&p_query=&p_tr2=2 .
54. LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas 2 str. Įstatymas paskelbtas: Žin., 1996, Nr. 33-807 1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234. [žiūrėta 2017 balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397
55. Malinauskas, R. (2002). Sporto pedagogų socialinių įgūdžių raiška socialinio rengimo kontekste. *Pedagogika*, (63), 190-195.
56. Malinauskas, R. **(**2004b). Socialinio rengimo įtaka sporto pedagogų socialiniams įgūdžiams. *Acta paedagogica Vilnensia*, 12, 1-8.
57. Martinello, E. (2015). Reviewing risks factors of individuals with intellectual disabilities as perpetrators of sexually abusive behaviors. *Sexuality & Disability, 33(2), 269–278.*
58. Matson, J. L., Cooper, C., Malone, C. J., Moskow, S. L. (2008). The Relationship of Self-Injurious Behavior and Other Maladaptive Behaviors Among Individuals with Severe and Profound Intellectual Disability. Research in Developmental Disabilities, 29(2), 141-148.
59. Matson, J. L., Minshawi, N. F., Gonzalez, M. L., & Mayville, S. B. (2006). The relationship of comorbid problem behaviors to social skills in persons with profound mental retardation. *Behavior Modification*, *30* (4), 496-506. [žiūrėta 2017 m. vasario 13 d.]. Prieiga per internetą: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13668250600561937

60. Maulik, K. P., Harbour, K. C. (2010). Epidemiology of Intellectual Disability. In International Encyclopedia of Rehabilitation. New York: Center for International Rehabilitation Research Information and Exchange. [žiūrėta 2016 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: http://cirrie.buffalo.edu/encyclopedia/en/pdf/epidemiology_of_intellectual_disability.pdf
61. McLaughlin, M., (2004) Švietimas visiems pereinamojo laikotarpio šalyse: kokybės iššūkiai ir mokymasis visą gyvenimą. Iš: švietimo visiems kokybė: pagrindiniai mokymosi visą gyvenimą įgūdžiai. Europos dimensija ir Baltijos šalių vizija. *Vilnius: švietimo aprūpinimo centras.*
62. Motiejūnaitė, J., Žadeikaitė, L. (2010). Krizinėje situacijoje esančių vaikų socialinių gebėjimų ugdymo ypatumai įgyvendinant „Savęs pažinimo "programą. *Socialinis ugdymas, 12*(23), 53-71. [žiūrėta 2017 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367173107745/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content
63. Nareadi, P. T. (2013). Influences on under reporting of sexual abuse of teenagers with intellectual disability: results and implications of a South African study. Journal of psychology in Africa, 23(4), p. 625-630.
64. O'Handley, R. D., Ford, W. B., Radley, K. C., Helbig, K. A., & Wimberly, J. K. (2016). Social skills training for adolescents with intellectual disabilities. *Behavior Modification, 40(4), 541–567.* . [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 19 d.]. Prieiga per internetą: http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0145445516629938 .
65. Patel, D. R., Greydanus, D. E., Merrick, J. (2014). Intellectual Disability : Some Current Issues. *New York: Nova Science Publishers, Inc.*
66. Plavnick, J. B., Kaid, T., & MacFarland, M. C. (2015). Effects of a school–based social skills training program for adolescents with autism spectrum disorder and intellectual disability. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 45(9), 2674–2690.*
67. Povilaitienė, N., Radzevičienė, L. (2013). Nežymų intelekto sutrikimą turinčių paauglių lytiškumo ugdymas edukacinėje ir socialinėje aplinkoje: tėvų ir pedagogų požiūris. *Specialusis ugdymas,* (2), 8-16. [žiūrėta 2017 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: http://www.sumc.su.lt/images/zurnalas_2013_2_29/08_povilaitiene_radzeviciene_lt_doc.pdf .
68. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa „Savu keliu" (2015).. *Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras: informacinis lankstinukas.*

69. Radzevičienė, L. (2003). Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, psichosocialinė raida. *Šiauliai. ŠU leidykla*.
70. Railienė, A., Gudžinskienė, V. (2012). Gyvenimo įgūdžių ugdymo ir ugdymo karjerai sąsaja: bendrojo lavinimo kontekstas. *Acta Pedagogica Vilnensia*, (29), 61-72. [žiūrėta 2017 m. sausio 05 d.]. Prieiga per internetą: https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=117466 .
71. Rapee, R. M., Wignall, A., Hudson, J. L., Schniering, C. A. (2000). *Treating Anxiety in Children and Adolescents: An Evidence*-B*ased Approach*. California: New Harbinger.
72. Ratcliffe, B., Wong, M., Dossetor, D., & Hayes, S. (2015). The association between social skills and mental health in school–aged children with autism spectrum disorder, with and without intellectual disability. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 45(8), 2487–2496.*
73. Raudeliūnaitė, R. (2007). Sutrikusio regėjimo paauglių socialiniai įgūdžiai ir jų ugdymo pedagoginės prielaidos. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
74. Rubin, R. B., Martin, M. M. (1994). Development of a Measure of Interpersonal Communication Competence. *Communication Research Reports,* 11, 33-44.
75. Rubin, R. B., Martin, M. M. (1994). Development of a Measure of Interpersonal Communication Competence. *Communication Research Reports,* 11, 33-44.
76. Samašonok, K., Gudonis, V. (2007). Globos namų auklėtinių socialinių įgūdžių ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose. *Special Education*, (1). [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 19 d.]. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367163268907/DS.002.0.01.ARTIC .
77. Samašonok, K., Gudonis, V., Juodraitis, A. (2010). *Institucinio ugdymo ir adaptyvaus elgesio dermės modeliavimas*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
78. Seksualinės prievartos prieš vaikus ir seksualinio vaikų išnaudojimo prevencijos programa „Saugok ir gerbk mane“ (2015) *Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras: informacinis lankstinukas.*
79. Skarbek, D., Hahn, K., & Parrish, P. (2009). Stop sexual abuse in special education: An ecological model of prevention and intervention strategies for sexual abuse in special education. *Sexuality and disability, 27*(3), 155-164.
80. Skarbek, D., Hahn, K., Parrish, P. (2009). Stop sexual abuse in special education: an ecological model of prevention and intervention strategies for sexual abuse in special education. *Sex disabil, 27, p. 155-164.*
81. Stone W., Ruble L., Remington M., (2002), TRIAD Social Skills Assessment Manual. South Nashville Medical Center.

82. Sturlienė, N. (2007). Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa „Tiltai “. *Kaunas: Arx Baltica spaudos namai.* [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 19 d.]. Prieiga per internetą: http://goo.gl/LL4p3m .
83. Šalkauskis, S. (1992). Dorinimo mokslas. *Rinktiniai raštai. Pedagoginės studijos. l knyga. Vilnius*.
84. Šniras, Š. (2005). Krepšinio sporto mokyklų moksleivių socialinių įgūdžių ugdymo ypatumai. *Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.*
85. Šniras, Š., Malinauskas, R. (2006). Moksleivių socialinių įgūdžių ugdymas. *Kaunas: LKKA*.
86. Švietimo problemos analizė. Prevencinės programos, jų vieta mokyklos gyvenime. [žiūrėta 2017-05-15]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/Prevencin%C4%97s-programos_2015%20Nr9.pdf
87. Tylenda, B., Barrett, R. P., & Sachs III, H. T. (2014). Intellectual Disability. In *Handbook of Developmental Psychopathology* (pp. 665-682). Springer US.
88. Tsang, H. W., & Lak, D. C. (2010). Social skills. *International Encyclopedia of Rehabilitation*, 1-15. [žiūrėta 2017 sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: http://cirrie.buffalo.edu/encyclopedia/en/article/45/ .
89. Vaicekauskienė, V. (2010). Specialiųjų poreikių vaikų institucinė socializacija. Mokslo darbų apžvalga. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
90. Vaičekauskaitė, R. (2008). Vaiko su negale savarankiškumo ugdymo šeimoje diskursas. Monografija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

    Raudeliūnaitė, R., Paigozina, R. (2009b). Vaikų, gyvenančių globos namuose, socialinių įgūdžių raiškos ypatumai. *Socialinis darbas*, 8(1), 138-146.
91. Welsh, M., Park, R. D., Widaman, K., O'Neil, R. (2001). Linkages Between Children's Social and Academic Competence: A Longitudinal Analysis. Journal of School Psychology, 39, 463–481. [žiūrėta 2017 m. vasario 13 d.]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/222690484_Linkages_Between_Children's_Social_and_Academic_Competence_A_Longitudinal_Analysis .
92. Zins, J., Weissbert, R., Wang, M., Walberg, H. (2004). Building Academic Success on Social and Emotional Learning: What does the Research Say? New York: Teachers College Press. [žiūrėta 2017 sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: https://goo.gl/mtYmu7

SANTRAUKA

Ingrida Šuminaitė

Magistro darbas

Pedagogų patirtys, ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialinių įgūdžių ugdymas

Šis darbas yra skirtas atskleisti pedagogų patirtys ugdant vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius, ugdymo realijas ir iššūkius.

Darbe atlikta teorinė analizė, iškelti tokie probleminiai klausimai: Kaip pedagogai pritaiko ugdymo turinį ugdydami vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą? Kokiomis ugdymo formomis geriausiai lavinami socialiniai įgūdžiai? Su kokiais sunkumais pedagogai susiduria?

Atsižvelgiant į probleminius klausimas iškeltas tikslas - ištirti vaikų, turinčių vidutinių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymo realijas.

Duomenų rinkimo metodu – pusiau struktūruotu interviu atliktas tyrimas, nustatyti pedagogų patirtys, ugdant, vaikų turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius. Tyrime dalyvavo 7 mokytojai, dirbantys su vaikais, turinčiais vidutinį intelekto sutrikimą.

Tyrimo metus išnagrinėjus pedagogų, ugdančių vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą patirtys, susijusias su socialinių įgūdžių ugdymu, atskleidžiančius aspektus suformuluotos išvados.

Vaikai, turintys vidutinį intelekto sutrikimą pasižymi žemais socialiniais įgūdžiais. Tačiau, kiekvieno asmens, turinčio vidutinį intelekto sutrikimą socialinių įgūdžių rinkinys yra unikalus. Šie asmenys demonstruoja skirtingą socialinio dalyvavimo ir prisitaikymo lygį. Vaikų, turinčių intelekto sutrikimų socialinių įgūdžių ugdymo tikslas yra palengvinti asmens santykius aplinkoje, dėl šių asmenų, patiriamo nepilnavertiškumo ir vienišumo jausmo. Socialinių įgūdžių ugdymo procesas turi vykti atsižvelgiant į kiekvieno mokinio skirtumus, remintis turimomis stiprybėmis ir gebėjimais.Duomenų analizė parodė, jog pedagogai išskiria emocijų valdymą (mokėjimą kontroliuoti emocijas), komunikaciją (mokėjimą bendrauti), savarankiškumą (mokėjimą pasirūpinti savimi) ir kritinį mąstymą (mokėjimą pasakyti ne, mokėjimą atskirti gerą nuo blogo), kaip svarbiausius įgūdžius, mokinių, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, gyvenime.

Efektyviausias priemones pedagogai nurodo tas, kurių metu vaikai skatinami būti ne tik stebėtojais, bet ir dalyviais. Organizuodami socialinių įgūdžių ugdymą pedagogai renkasi vaizdines priemones, naudoja vaidmenų žaidimus, pasakoja įvairias istorijas, jas kartu analizuoja, atpažįsta teigiamą ir neigiamą elgesį, modeliuoja įvairias situacija. Specialieji pedagogai ugdydami vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą susiduria su tėvų dalyvavimo ugdymo procese stoka. Tėvai nelinkę bendrabarbiauti su mokyklos bendruomene ugdant, o visą

atsakomybę palieka mokyklai. Taip pat, išskiriama problema – intelekto negalia, dėl įvairių pažintinės veiklos sutrikimų mokiniai negeba išmokti vienų ar kitų įgūdžių, todėl pedagogai kartais jaučiasi bejėgiai. Tačiau, pagrindinę problemą pedagai išskiria – socialinių įgūdžių ugdymo programų ar gairių dirbant su mokiniais, turinčiais vidutinį intelekto sutrikimą nebuvimas.

SUMMARY

Ingrida Šuminaitė

Master's Thesis

Teachers' Experiences Developing Social Skills of Children with Moderate Intellectual Disability

This work is intended to reveal the experiences, challenges of teachers developing social skills of children with moderate intellectual disability.

In the analysis of the theoretical part there were several issues pointed out: How do teachers adapt the curriculum to the children with moderate intellectual disability? What methods of teaching are right in order to develop social skills? What difficulties do teachers face?

In addition, with regard to the pointed out issues in the theoretical part, the objective of the research was established - to examine children with moderate intellectual disabilities and the realities of their social skills.

The data was collected by the study of semi-structured interview in order to identify experiences of the teachers educating children's social skills with moderate intellectual disability. The study involved 7 teachers, who are working with children with moderate intelligence disability.

Moreover, during the study there were formulated conclusions of the teachers' experiences working with children, who have moderate intellectual disability that is also related to their development of social skills.

The teachers note that the development of social skills is crucial in order to protect the students from the negative environmental impact, to adapt and to participate fully in the society and to cope with the difficulties of life. The teachers indicate that students with moderate intellectual disability lack of independence, communication, critical thinking (payment distinguish good from bad, understanding that people might want to use them for personal reasons) and cognitive skills of the body. These skills can be developed in school, involving children in various activities: games, role-playing situations, watching and analysing movies, if possible discussing. Students with moderate intellectual disability have a very individual set of social skills. Additionally teaching methods should be based on individual student and his or hers existing skills and powers. Furthermore, the teachers point out, that it is important that social skills would be taught not only at school, but also at home and going on trips. The study reveals two issues - family cooperation in developing social skills and lack of methodological tools in educating children with intellectual disabilities and their social skills. Also, the teachers note that parental participation is significant

in rising, developing children and their social skills, because most parents adopt an idea that children will learn everything at school. Throughout summer holidays children often have forgotten collected knowledge, skills during the school year, because they are not involved in continuity of educating and development of acquired skills. Lack of methodological tools, as well is a significant issue. The teachers indicate that while developing the social skills they use their creativity, experience and taking into account students' skills and powers.

PRIEDAI

1 PIEDAS

Informacija klausimai

Informaciją apie informantą (amžius, išsilavinimas, pedagoginio darbo trukmė su vaikais turinčiais intelekto sutrikimų, mokinių sutrikimų apibūdinimas).

Klausimai

1. Kokius pastebite vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialinius įgūdžius?
2. Kaip manote, kokių socialinių įgūdžių labiausiai trūksta vaikams turintiems vidutinį intelekto sutrikimą?
3. Kaip manote, nuo ko priklauso vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą socialiniai įgūdžiai? Kodėl?
4. Kokie, socialiniai įgūdžiai, Jūsų nuomone yra svarbiausi, ugdant vaikus, turinčius vidutinį intelekto sutrikimą?
5. Kokių įgūdžių juos mokote?
6. Kokios, Jūsų nuomonė priemonės yra efektyviausios ugdant vaikus turinčius vidutinį intelekto sutrikimą?
7. Papasakokite, kaip Jūs ugdote mokinių socialinius įgūdžius?
8. Kaip pasirenkate mokymo turinį, medžiagą? Ar galėtumėte pateikti praktinių pavyzdžių?
9. Kaip Jūs vertinate savo kompetencijas ugdyti vaikų, turinčių vidutinį intelekto sutrikimą, socialinius įgūdžius?
10. Su kokiais sunkumais susiduriate?
11. Kokia pagalba Jums reikalinga?